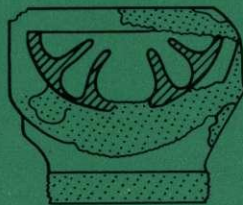

ale

Historisk tidskrift
för Skåneland

Nr 2 1980

ale

Historisk tidskrift för Skåneland

utges av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Redaktör

Landsantikvarie Dag Widholm, Lund

Redaktionskommitté

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö

Professor Erik Cinthio, Lund

Fil. lic. Gert Jeppsson, Lund

Fil. dr. Anna-Christina Meurling, Lund

Fil. kand. Allan Persson, Lund

innehåll

	Sid.
Bengt-Arne Person: Då muren rasade i vallgraven	1
Sten Skansjö: Malmös tidigmedeltida föregångare?	6
Kerstin Nielsen: Spår från ärkebiskoparnas Lundagård	22
Aktuellt om antikvariskt:	
Lasse Wallin: Stadsarkeologi i Trelleborg	34
Lars Larsson: Stenåldersboplatser på Öresunds botten	35

Då muren rasade i vallgraven

Kring ett återuppbyggnadsarbete på Varbergs fästning

Av Bengt-Arne Person

Hallands läns museer, Halmstad och Varberg, Fästningen, 432 00 Varberg

Den 21 februari 1974 klockan 10.35 förmiddagen rasade 93 meter av den östra kurtinmuren ut i vallgraven. Detta utlöste genast avspärmingar och en geoteknisk undersökning påbörjades, som kom att omfatta hela det yttre försvarsverket från Kristian IV:s tid. Orsaken till raset, liksom förstärknings- och återuppbyggnadsarbetena blev föremål för ingående studier av såväl teknisk som antikvarisk expertis. En första åtgärd blev ett förstärkande av kvarstående murpartier utmed bastionerna Grå och Vita Munken samt mellanliggande kurtinmur.

Kort historisk återblick

Varbergs slott och fästning är byggnadsminnesmärke.

Redan i slutet av 1200-talet anlades på klippan Vardberget (vårdkaseberget) ett fäste, vilket under förra hälften av 1300-talet byggdes ut till ett kungligt slott av Magnus Eriksson. Kring detta medeltida slott lät Kristian IV och hans främste arkitekt holländaren Hans van Steenwinckel omkring år 1600 bygga en fästning efter förebilder i Daniel Specklins betydande arbete »De Architectura von Vestungen», utgivet i Strassbourg 1589. Denna fästning med fem bastioner och kanoner i kasematter blev genom krigskonstens utveckling omodern på 1630-talet, varför den delvis ombyggdes för ett lättrorligare artilleri bakom bröstvärn på bastionernas krön.

Medeltidsslottet raserades till stora delar under Nordiska sjuårskriget 1565 och 1569, men Kristian IV:s fästning som i stort sett

var färdigbyggd 1612, har aldrig blivit utsatt för några egentliga anfall. Efter freden i Brömsebro 1645 fick fästningen successivt förfalla och efter uppförandet av det starka fästet i Karlsborg skulle den 1830 »demoleras», men förskonades och blev under senare hälften av 1800-talet ett av vårt lands största fängelser för livstidsfångar. Före denna tid satt här endast statsfångar av hög dignitet, s.k. bekännelsefångar, och under 1900-talet endast korttidsfångar i kronohäkte intill juni månad 1931. Museet fick lokaler i fästningen redan 1917.

Fästningen och staden

I likhet med många andra trästäder har Varberg ändrat plats och karaktär. Staden är tidigast känd genom Erikskrönikan 1309. Ruinerna av dess stenkyrka och en mängd medeltidsmynt vittnar om en betydande handelsstad. Detta Gamla Varberg eller

Fig. 1. Fästningsraset i februari 1774. Foto muséet i Varberg.

Getakärr — en ofta förekommande benämning — förlorade sin hamn i slutet av 1300-talet på grund av igenslamning och staden byggdes upp kring en ny hamn 4 km norrut. Det blev Ny Varberg eller Nyby. Efter svenskarnas ödeläggande av denna stad 1611—12 under det s.k. Kalmarkriget beslöt Kristian IV att staden skulle flytta till grannskapet av den fästning, som i stort sett stod färdig vid denna tidpunkt. En ny stad växte då upp strax söder därom och alldeles invid fästningen, men en vålded ödelade här all bebyggelse 1667, varefter ännu en ny stadsplan gjordes upp, men nu öster om fästningen. Den utformades så att gatunätet lades strålförmigt ut från fästningen för att dess kanoner skulle kunna ge ett önskat skydd mot inkräktare. Denna

plan utgör fortfarande ett markant inslag i de centrala stadsdelarna med korta kvarter och därmed svåra trafikproblem. Staden har sedermera till stora delar brunnit ner även under 1760- och 1860-talen. Fästningen förlorade sin betydelse som försvarsanläggning redan 1830 och därefter togs ingen hänsyn till dess funktion vid förändringar i stadsplanen.

Orsak till ras och verkan

Den geotekniska utredningen visade att utmed hela fästningens östra sida, som begränsas av vallgraven, förelåg mycken stor rasrisk även för det kvarstående ca 16 meter höga murverket.

Ett flertal olika alternativ till orsaker

Fig. 2. Den raserade kurtinmuren. Foto Hallands Nyheter.

som påverkat raset har presenterats av ingenjörerna Lars Lindskog och Håkan Sundquist i »Väg- och vattenbyggaren» 1977.

Murarna är uppförda av oregelbundna stenblock i kalkbruk och mäter vid basen ett djup av ungefär 5 meter eller mera. Vid skilda tillfällen har successiv omfogning skett av murverket. Det är troligt att ett cementbruk under de senaste hundra åren starkt bidragit till en alltför tät murfog, vilken hindrat en naturlig vattenavrinning. Detta i sin tur har påverkat ett ökat tryck från bakomliggande våta jordmassor och marken under muren gav vika.

Vallgraven tillförs vatten från en dagvattenledning alltsedan den iordningställdes under 1960-talet. Undersökningar har visat att kväveföroreningar påverkat lerans hållfasthet, sannolikt från tillrinnande avloppsvatten.

Teknik och restaureringsprinciper

Olika kostnadsalternativ för återställande av den nedrasade muren, samt förstärkning av övrigt murverk utmed vallgraven presenterades i augusti 1974. Då hade även de antikvariska synpunkterna vägts in i den totala bedömningen. Särskilda medel anvisades i den statliga budgetpropositionen. Den nya återuppförda muren är en vinkelstödmur av betong, klädd med den ursprungliga stenen. Grunden vilar nu på betongplattor och pålar, förankrade i berget. Totalt förstärktes 190 meter murverk med ca 150 stag i urberget. Varje stag omges av ett kvalificerat rostskydd och cementbruk i ett pvc-rör. Samtliga borrhål täcks också med cementbruk.

Murpartierna utmed bastionen Grå Munken förstärktes i basen med en betongplatta och ett stag på varje meter längs

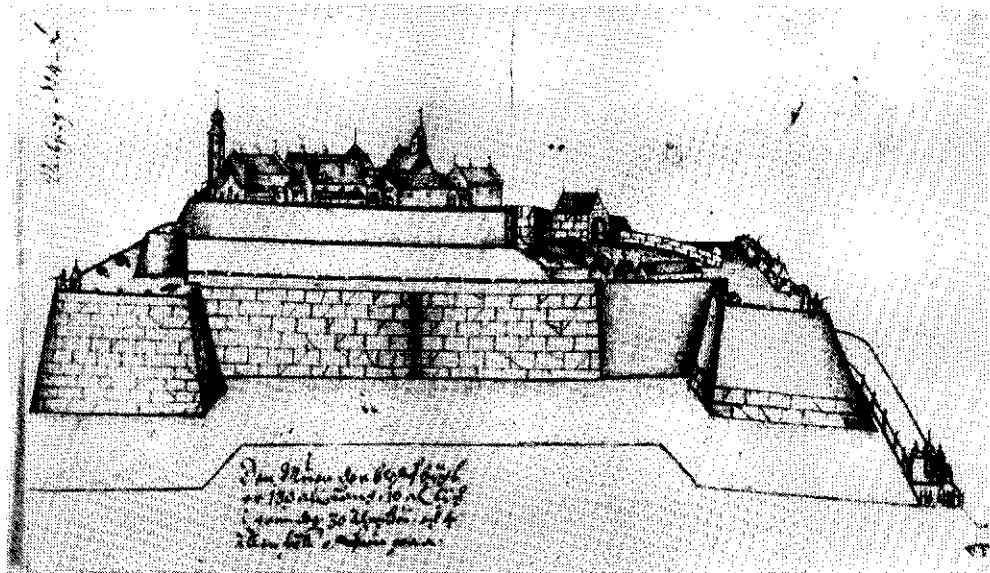

Fig. 3. Varbergs fästning enligt ritning i danska riksarkivet, sannolikt från 1634.

fasaden, vilka i likhet med de övriga för-
ankrades i berget. Cementblocken utmed
muren i vallgraven har dolts med ett mat-
jordslager och en gräsmatta.

Här fick man alltså kompromissa ifråga
om de kulturhistoriska restaureringsprin-
ciperna och moderna tekniska resurser för
att ekonomiskt balansera ett projekt av den-
na storleksordning.

Antikvariska undersökningar

Vid bortschaktning av ca 50.000 m³ ras-
massor gavs möjlighet till intressanta under-
sökningar av kurtinmurens partier. Grund-
stenarna befanns ligga direkt på marken,
men framtill trappstegsformigt indragna.

En i tidigt 1600-tal uppförd inre mur
består av oregelbundna stenar i kalkbruk.
Den var till stora delar raserad. Kurtin-
muren mäter upp till 5 meters tjocklek,
se fig. 2, och den har under olika tids-
skeden varit mer eller mindre raserad.
Utanför denna mur lät byggmästare Adolf

Tell på 1920-talet bygga upp en skalmur av
huggen sten. Arbetet utfördes som ett stat-
ligt beredskapsarbete.

På en ritning i det danska riksarkivet,
sannolikt från 1634, fig. 3, syns att delar
av kurtinmuren och det övre murpartiet på
bastionen Vita Munken från början endast
varit en jordvall, som lätt kunde raseras.
Ritningen har tillkommit med anledning av
att muren här redan efter ett par årtionden
varit i behov av förstärkning.

En intressant iakttagelse kunde göras i
fyllningsjorden bakom 1600-talsmuren,
nämligen att den armerats med enris på
olika nivåer. Någon form av flätverk före-
kom inte.

I anslutning till förstärkningsarbeten
öster om det raserade partiet påträffades
utmed en stor del av kurtin- och bastion-
muren en rustbädd av trä. Det var ca 20×
20 cm bilade ekstockar, lagda i fackverk
och laxade i varandra. Den låg i ett sand-
blandat lerlager och var ovanligt välbe-
varad. Sannolikt härrör den från ombygg-

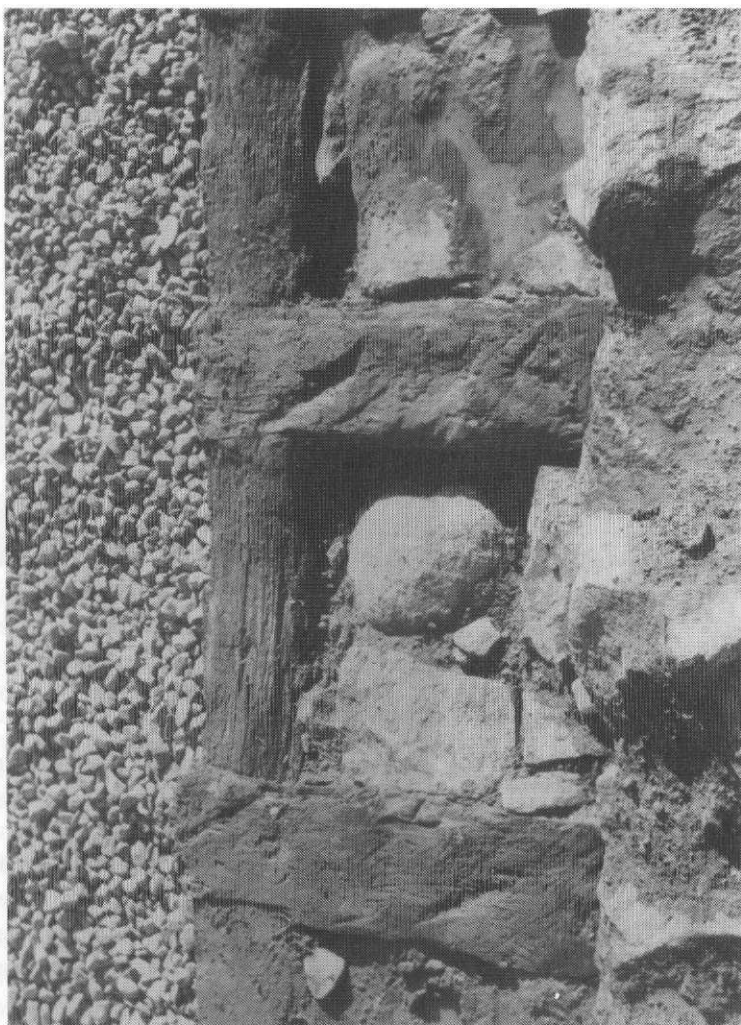

Fig. 4. Detalj av rustbädd.
Foto Lars Bagler.

nadsarbeten under 1630—40-talen. Fig. 4. I handlingar omtalas att ekskog fick huggas på bl.a. Getterön för att få lämpligt virke till rustbädden.

Bland relativt få lösfynd märks en spade i ek, helt av trä, 46×22 cm, och grovt tillhuggen med yxa, samt med ett avbrutet skaft. Spaden stod i kvarvarande jordmassor på en nivå, som med all sannolikhet tidfäster den i tidigt 1600-tal, då den ursprungliga muren uppfördes.

På denna nivå påträffades också keramik, i huvudsak lergods, tillhörande bl.a. tre-

fotsgrutor, samt grönglaserat kakel. Förekomsten av människo- och djurben var mycket riklig. Dessutom påträffades en fragmentarisk benflöjt, 16 cm lång.

Byggherren Fortifikationsförvaltningen har som totalentreprenör anlitat AB Skånska Cementgjuteriet, vars expertis bl.a. dragit tekniska erfarenheter från förflyttningen av templet vid Assuan-dammen i Egypten. Under maj månad 1977 avslutades arbetena efter mer än tre års intensiv verksamhet till en totalkostnad av ca 8,5 miljoner kronor.

Malmö tidigmedeltida föregångare?

Om Lomma såsom stadsbildning eller bondby enligt det äldsta skriftliga källmaterialet

Av Sten Skansjö

Lunds Universitets Historiska Institution, Magle L. Kyrkogata 9 A, 223 51 Lund

1. Bakgrund

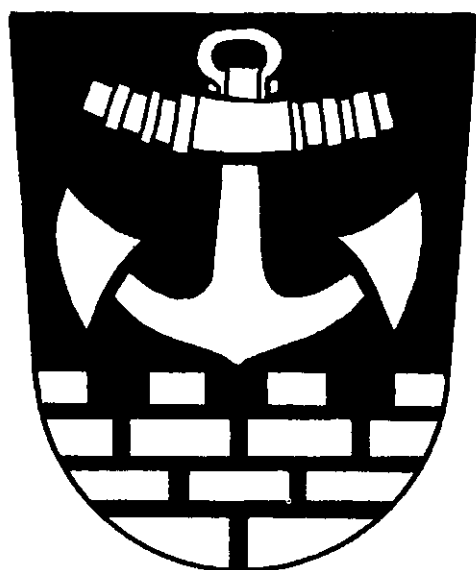
Under senare år har *den medeltida staden* stått i fokus för antikvarisk och historisk medeltidsforskning. År 1977 hölls t.ex. ett nordiskt historikermöte i Trondheim, där huvudtemat gällde urbaniseringsprocessen i Norden under historisk tid. Stor uppmärksamhet i rapporter och debatter rönt i det sammanhanget den *genetiska* problematiken, dvs. omständigheterna kring den medeltida stadens uppkomst.¹ Inom Sverige har motsvarande intresse bl.a. även tagit sig uttryck i ett ökat antal arkeologiska undersökningar i medeltida stadskärnor. Det har också dokumenterats i projektet »Medeltidsstaden»,² som fr.o.m. år 1976 har publicerat ett flertal rapporter. Inom ramen för detta projekt har numera arbetet med de skånska landskapens medeltidsstäder intensifierats.

Det är ett välkänt faktum, att Skåne i ett nordiskt perspektiv har haft ett förhållandevis stort antal medeltidsstäder, och att man — åtminstone till namnet — känner flera vikingatida-tidigmedeltida handelsorter innanför den skånska kusten, de s.k. köpinge-orterna.³ Längs södra delen av Öresundskusten har vi med ett inbördes avstånd på

cirka 15 km dels den hittills mest väldokumenterade köpingeorten Löddeköpinge⁴ och dels den högmedeltida stadsbildningen Malmö. Mellan dessa båda orter ligger Lomma, i geografiskt men möjligen även i kronologiskt och funktionellt hänseende: Lomma har nämligen ofta utpekats som en tidigmedeltida stadsbildning, liksom t.ex. Lund och Helsingborg. I samband med Malmö museums pågående forskning kring framväxten av Malmö stad initierades föreliggande undersökning i det historiska källmaterialet om Lomma som Malmö eventuella tidigmedeltida föregångare som handelsort vid Öresund.

2. Problem och källor

Undersökningen utgår ifrån följande frågeställningar: Vad säger oss de medeltida skriftliga källorna om Lommas karaktär som bebyggelse: stad eller bondby? Är det befogat att se Lomma som en tidigmedeltida stadsbildning, och kan man i så fall närmare datera en eventuell förändring av Lommas status under medeltiden? Skyntas i källmaterialet något samband mellan Lommas nedgång och Malmö uppkomst som stad?

LOMMA

Fig. 1. Traditionen om Lomma som medeltidsstad har givits ett markant uttryck i det »kommunvapen», som utgör den sentida Lomma kommuns heraldiska emblem: under ankaret finner vi en ståtlig, krenellerad stadsmur i guld med röda fogar. (Ur SDS 3/9 1980). — Verklighetens betydligt trivialare motsvarighet skymtar kanske i den vallanläggning, som diskuteras mot slutet av denna artikel.

Svaren på dessa frågor måste — i avsaknad av arkeologiska data⁵ — i första hand sökas i det *samtida källmaterialet*, i diplom av skilda slag och i vissa berättande källor. Jag har därför i görligaste mån sökt upp, tolkat och bearbetat det medeltida källmaterial, som överhuvudtaget ger några informationer om Lomma. Då det visar sig, att informationsinnehållet i de bevarade samtida dokumenten är relativt begränsat, blir det motiverat att även ställa följande frågor: Framvisar Lomma by enligt *senare källor* någon egenart i förhållande till övriga agrara bebyggelser i regionen? Kan man i så fall påvisa förhållanden, som *retrospektivt* styrker hypotesen om en medeltida stadsbildning? Det undersökta käll-

materialet utgöres här främst av kamerala källor (t.ex. jordeböcker) från 1500- och 1600-talen, samt av de äldsta lantmäteriakterna.

Innan resultaten av källgenomgången redovisas, kan vi uppmärksamma några uppfattningar om det medeltida Lomma, som framkommer i litteratur med relevans för våra problemställningar.

3. *Det medeltida Lomma i litteraturen*

Det visar sig, att flera tunga namn bland nordiska medeltidshistoriker samstämmigt ger uttryck för den uppfattningen, att Lomma vid slutet av 1000-talet hade karaktär av stadsbildning. Visserligen underlåter *Lauritz Weibull* att närmare behandla Lommas status, men han markerar ingen skillnad i uppfattningen av t.ex. Helsingborg och Lomma vid denna tid.⁶ Enligt *Sture Bolin* bör till de skånska städerna i den tidens mening sannolikt även räknas »Lomma, Lunds naturliga hamnplats — det nämnes 1085 i ett sådant sammanhang, att tvekan inte gärna är möjlig».⁷ Även *Ingvar Andersson* räknar Lomma till Skånes äldsta städer. Liksom Helsingborg har Lomma helt eller delvis grundats av kungen och har på grund av sitt läge fungerat som en hamnplats vid Højeås utlopp i Öresund. Medan Helsingborg ägde bestånd i fortsättningen, blev Lommas öde ett annat: »orten nedsjönk snart åter i obemärkthet».⁸ *Aksel E. Christensen* ser Lomma vid 1000-talets slut som »Lunds havneby».⁹ Alla ovan nämnda historiker baserar sin uppfattning om det tidigmedeltida Lomma på två iakttagelser: dels ortens geografiska läge, dels — och viktigast — uppgifter om en speciell tomtskatt från Lomma, Helsingborg och Lund i Knut den heliges donationsbrev från år 1085. Vi får anledning att nedan återkomma till detta centrala dokument.

I ett lokalhistoriskt arbete om Lomma påtalar *Sven Nordengren*, att de arkeologiska bevisen saknas, men att det är möjligt att Lomma under vikingatiden varit en handelsplats av regional karaktär. Lomma har haft likartade förutsättningar för handelsverksamhet som t.ex. Löddeköpinge. Lomma uppfattas som den naturliga utförsel- och införselplatsen för en rik jordbruksbygd längs Højeå.¹⁰

Bland arkeologer, som intresserat sig för tidigmedeltida stadsbildningar i Skåne, tillmäter t.ex. *Ragnar Blomqvist* Lomma stor betydelse som överfartsort från Skåne till Själland. Han tänker sig, att den naturliga hamnen vid Højeås mynning använts långt före Lunds tillkomst och att »den stadsliknande bebyggelse, Lumaby,» som på 1000-talet låg vid åmynningen, uppkommit till följd av överskeppningsbehovet till Roskilde via Havn-området.¹¹ I *Eric Cinthios* översikt över köpingeorter och tidigmedeltida städer i Skåne beröres emellertid inte problematiken kring Lomma.¹² Detsamma gäller den i samarbete mellan historiker och arkeologer till historikermötet i Trondheim 1977 framlagda rapporten om danska städers framväxt och utveckling under medeltiden.¹³ Stor uppmärksamhet ägnas Lomma däremot i *Rikard Holmbergs* undersökning rörande den skånska Öresundskustens medeltid. Utifrån studier av terrängen och en undersökning av lantmäteriakter från 1760- och 1770-talen lanserar Holmberg med hjälp av skilda analogiresonemang en rad hypoteser om Lomma, bl.a. om stadsområdets lokalisering, en ringvallsbefästning, en motte-anläggning, Lomma som Bara härads handelsplats osv. Genomgående tycks dessa hypoteser endast vara prövbara vid eventuella framtida arkeologiska undersökningar. Holmberg betecknar uttryckligen Lomma som »1000-talsstaden», och han tycks datera en nedläggning

av stadsfunktionerna till perioden 1200-1300-tal. Hamnen i Lomma har enligt Holmberg under 1200-talet helt överflyglats av Malmö. Kyrkan i Lomma tycks emellertid ha genomgått en betydande ombyggnad under 1200-talet, och Holmberg är benägen att förlägga ortens omvandling till ordinär bondby till tiden efter denna ombyggnad.¹⁴

4. Medeltida källbelägg

a) Knut den heliges gåvobrev (med senare bekräftelser)

Lomma är skriftligt belagt redan i historiens gryning. Orten omnämnes nämligen i det äldsta nordiska diplom, vars ordalydelse är bevarad, det ovan nämnda donationsbrevet från år 1085. I detta dokument uppräknas allt som Knut den helige skänkt till S:t Laurentiuskyrkan i Lund. En uppräknning av ett omfattande jordagods på sammanlagt 52 1/2 bol följes av anteckningen: »De annuali pecunia que datur pro areis in lumaby tres marce. De eadem pecunia in helsingaburg tres marce. De areis lunde XX marce et l^{na}.» (dvs: »Av den årliga penningen, som gives för tomterna i Lomma, 3 mark. Av samma penning i Helsingborg, 3 mark. Av tomterna i Lund 21 mark«).¹⁵ Det intressanta är här bl.a., att kungen redan vid denna tidpunkt förfogade över en *speciell tomtavgift* från vissa orter och att det bland dessa fanns såväl de senare kända *medeltidsstäderna* Lund och Helsingborg som Lomma. Ordet »area» kan i och för sig beteckna både en tomt i en stad och — fastän det är ovanligare — en tomt i en agrar bebyggelse.¹⁶ I det här fallet är det emellertid främst själva avgiften, som är »stadsindicerande». Vi har nämligen i gåvobrevet 1085 det första belägget för den speciella stadsskatt, som är väl dokumenterad under medeltidens fortsättning, och som senare (efter förfalldagen) brukade benämnas *midsommargäld*.

pace sua. In brunesleif dñm que soluebat æv a chingilla
 hinc gunsten. A quibusbo in landby: unus mans. In selan
 dia In ramseherach dñm duo mansi. In semaberach
 3 earby: duo mansi. In taniherach vinnigawe duo
 mansi. In hofns herach sculdalef: unus mans. In ochense
 6 unus mansus. In stierheim minore: duo mansi. In lum
 ga herach bvestingarythi duo mansi. In uig lunda
 herach collathorp: unus mans. In scenkilsio un' mansus.
 9 In insula amicu. sundby occidentali quinq; mansi. In
 brunelby tres mansi. De annuali pecunia que datur
 pro ariis in lumaby tres marce. De eade pecunia in hel
 12 singaburg tres marce. De ariis lunde. xx. marce 7. i.
 Siquis prepotens. nobilis. uel ignobilis. natus uel natus
 15 tuis. contumaci inflatus audacia cont' fœd religionis pro
 positu. hui' pacti decretu violare studuerit. sit anathe
 ma majanicha. sit supplicio deputat' eterno. ubi uermis
 non morit' & ignis non extinguitur. Lut nisi ei' coram
 18 ipso in laqueum & in retributiones & in scandalum.
 cum eis qui dixerunt dño deo recede a nobis. sciencia
 uerum tuis nolumus. Quid aut' ad regia pertinet

Fig. 2. Ett centralt dokument i diskussionen om Lommas karaktär av medeltida stadsbildning
 är Knut den heliges gåvobrev från år 1085, riktat till S:t Laurentiuskyrkan i Lund. Gåvobrevets
 text är bevarad i en avskrift från tidigt 1100-tal i Necrologium Lundense, varur ovanstående
 textutdrag (fol. 2 r) är hämtat. Raderna 10—12 innehåller avsnittet om tomtskatt från Lomma,
 Helsingborg och Lund. (Jfr transkription och översättning ovan sid. 8 sp. 2).

Identifikationen mellan tomtskatten 1085 och midsommargälden bekräftas, om man jämför senare kungars konfirmationsbrev till gåvobrevet 1085 med uppgifter i Kong Valdemars Jordebog (KVJb).

Gåvobrevets bestämmelser bekräftades år 1185 av Knut Valdemarsson och år 1203 gjorde Valdemar Sejr detsamma. Dessa båda dokument är inbördes näranog likalydande. Den passus, som här är av intresse, lyder: »Item de annuali censu eiusdem ciuitatis qui ex antiqua consuetudine pro arcis dari solet uiginti septem marcas . . .» (dvs. »likaså av den årliga avgiften från samma stad (dvs. Lund), vilken (avgift) av gammal sedvana brukar erläggas för tomterna med 27 mark . . .»).¹⁷ I en lista över vissa kungliga inkomster, det s.k. huvudstycket till KVJb från cirka 1230 återkommer denna summa (27 mark), när det talas om kungens inkomster från Torna, Bara och Harjagers härader: av *midsommargälden* (»de mytsummærs gyald») på 60 mark penningar anges 27 mark årligen tillfalla kanikerna i Lund.¹⁸

Genom dessa källställen framstår alltså sambandet klart mellan midsommargälden, den speciella medeltida stadsskatten, och den tomtskatt, som år 1085 erlades av bl.a. Lomma. Det kan tillfogas, att Erik Lam några decennier senare, år 1140, utfärdade ett privilegiebrev för S:t Peders kloster i Næstved på Själland med ett i detta sammanhang intressant innehåll. Næstved omnämnes nämligen här som en stad med torg och torgrätt, och denna första kända »*villa forensis*» i Danmark uppges erlägga *midsommargäld till kungen*.¹⁹

Om man utgår från Hans Anderssons tre huvudgrupper av analytiska kriterier för att avgränsa urbaniserade orter (funktionella, topografiska, inre rättsligt-administrativa kriterier),²⁰ är det väl snarast en variant av det tredje kriteriet, som redan 1085 kan

beläggas beträffande Lund, Helsingborg och Lomma. Det är visserligen inte fråga om belägg för stadsrätt, köpstadsprivilegier osv. i högmedeltida mening, men utan tvekan har Lomma i kungamaktens judiciella och fiskala perspektiv betraktats som *en stad i den tidens mening*. Gåvobrevet 1085 ger oss däremot inga hållpunkter för att närmare bedöma Lomma såsom stad ur funktionell eller topografisk synvinkel. Vi återkommer till dessa frågor så småningom. Först skall vi uppmärksamma ytterligare några tidig- eller högmedeltida källställen.

b) Adam, Saxo och Kong Valdemars Jordebog

I *Adam av Bremens* skrift om de hamburgska ärkebiskoparnas historia från 1070-talet återfinnes i fjärde boken hans berömda skildring av Nordens geografi. Danmark uppges här ha såväl många som stora städer, (civitates). Adam börjar sin beskrivning av Skåne med uppgiften, att det från Själland finns många överfarter till Skåne, men han nämner endast den kortaste, vid Helsingborg. Övriga namngivna skånska orter är endast Lund, Skånes främsta stad, och Dalby.²¹ Att Lomma inte nämnes kan här inte tillmätas betydelse, då vi har det nära samtida gåvobrevets vittnesbörd om Lomma såsom stad.

Av visst intresse är det däremot, när Lomma i de ovan nämnda konfirmationerna av gåvobrevet åren 1185 och 1203 *inte* blir omnämnt. Vad som hänt är tydligen, att de 3+3 mark, som skulle avgivas till kaniksamfundet från Lomma resp. Helsingborg, blivit indragna. De har ersatts med ytterligare 6 mark från tomterna i Lund, så att summan, 27 mark till kanikerna, kvarstår oförändrad. Man kan fråga sig, om anledningen till tomtskattens-midsommargäldens indragning är, att Lommas status som

Fig. 3. Den segelbara delen av Höjeås nedre lopp torde i äldre tid ha sträckt sig upp förbi Lomma kyrkby. Området kring åmynningen har haft ett gynnat läge för handelsaktiviteter. — Idag är åmynningens funktioner i stor utsträckning förknippade med det senindustriella samhällets båtburna friluftsliv. (Foto R. Johannesson)

stad upphört redan före 1185. Det är möjligt, men med kännedom om Helsingborgs fortsatta existens som stad kan vi inte enbart utifrån bekräftelsebrevet avgöra, om någon förändring beträffande Lommas status har skett.

I det omfattande latinska historieverket »Gesta Danorum», som färdigställdes före 1220, för Saxo Grammaticus fram sin skildring t.o.m. ärkebiskop Absalons tid. Han berör på flera ställen händelser, personer och platser med anknytning till Skåne. Av skånska städer nämner dock Saxo endast Lund och Helsingborg. Saxo förmedlar ett allmänt intryck av livliga förbindelser mellan Själland och Skåne, och bland namngivna landningsplatser på den skånska Öresundskusten intar Helsingborg den främsta platsen. De övriga är Fotevik och »Lan-

dora», där sistnämnda strandområde brukar lokaliseras till Landskronatrakten. Lomma omnämnes inte, varken som stad, by eller landningsplats, men i samband med en strid mellan herremän och bönder på Absalons tid uppges de förra ha slagit läger vid *Lommaå* (»propter Lummam amnem castra constituunt»).^22 Primärt är namnet *Lomma* enligt Bertil Ejder ett gammalt namn på Höjeå, vilket sannolikt bildats till ett adjektiv, som är besläktat med ordet »ljum».^23 Bebyggelsen Lomma har alltså övertagit ånamnet och inte tvärtom. Den lägerplats, som Saxo antyder, kan därför inte knytas till någon bestämd plats längs ån.

I en förteckning över kronans egenomar, den s.k. konunglevslistan i *Kong Valdemars Jordebog* från cirka 1230, ingår fem skånska städer: Vä, Tommarp, Skanör,

Lund och Helsingborg. I det ovan nämnda huvudstycket till KVJb återfinnes bland kungens inkomster från Skåne noteringar om midsommargäld, som kan härledas från Helsingborg och Lund.²⁴ Ingenstans nämnes Lomma, och det finns anledning att reflektera över den totala tystnaden i KVJb kring denna ort. I princip bör man som bekant följa den omhuldade källkritiska regeln att undvika slutsatser *e silentio*, och speciellt inte utifrån tidig- eller högmedeltida källmaterial sluta från icke-belägg till icke-existens. Det kan emellertid inte förnekas, att källornas tystnad kan vara mer eller mindre talande. Vi kan utgå ifrån, att kungamakten enligt gällande normer i samtiden i princip *borde* få vissa intäkter från de etablerade stadsbildningarna i riket, antingen i sin egenskap av jordägare till stadsområdena eller såsom hävdare av bestämda regalrättsanspråk.²⁵ I så fall blir det av stort intresse att konstatera, vilka städer som omnämnes respektive utelämnas i KVJb. Denna källa ligger nämligen i tiden mycket intressant i förhållande till vad man på arkeologiska eller dokumentariska grunder vet eller anar om uppkomsten av de högmedeltida, skånska kuststäderna, t.ex. Malmö, Trelleborg och Ystad. Detsamma gäller tidsrelationen till det stora genombrottet för den lybska handelsverksamheten i Danmark, vilket Aksel E. Christensen daterat till o. 1225—1250.²⁶

Det samlade antalet danska medeltidsstäder, som omnämnes i KVJb, måste emellertid uppfattas som ett minimum i förhållande till antalet existerande städer vid denna tid. Den främsta orsaken till bristen på fullständighet är, att sådana städer inte förtecknas, varifrån kungamakten donerat de kungliga intäkterna och kanske även andra kungliga rättigheter till (ärke)biskop, kloster *e.dyl.*²⁷ Sålunda saknas Åhus, som torde ha donerats till ärkesätet redan vid

1100-talets mitt,²⁸ liksom Havn, som tillhörde roskildebiskopen. Att Lomma saknas i KVJb skulle alltså främst kunna förklaras med att staden här antingen var nedlagd eller donerad. För de ovan nämnda högmedeltida skånska kuststäderna skulle de närmast till hands liggande förklaringsalternativen på motsvarande sätt kunna formuleras så, att de antingen var donerade eller ännu inte hade etablerats som städer. Några donationer vid denna tid är inte kända genom bevarade urkunder, varken beträffande de aktuella städerna eller för Lomma. Vi kan dock inte helt utesluta möjligheten av dåtida donationsförhållanden, som är oåtkomliga och okända för en sen eftervärld. När det gäller Lomma, kan vi tillsvidare hålla frågan om nedläggning eller donation öppen och ta upp diskussionen nedan i samband med vad som är känt om *ägandeförhållandena* i det med KVJb nära samtida Lomma. Om det nämligen skulle visa sig, att kungen helt saknade ägarinflytande i Lomma, skulle tanken på en donation åter kunna aktualiseras. I annat fall blir Lommas nedläggning som stad före cirka 1230 ett rimligare förklaringsalternativ. Ett faktum, som i det senare fallet måste tillmätas stor betydelse som indikator på Lommas förändrade karaktär är, att den midsommargäld, som utgått från Lomma år 1085, att döma av KVJb inte längre var aktuell omkring år 1230. Vi får en indikation om *ägandeförhållandena* i Lomma redan i en källa från 1250-talet.

Under andra hälften av 1200-talet pågick den s.k. »kyrkokampen» mellan kung och ärkebiskop i Danmark, en provinsiell variant av tidens stora kraftmätning mellan stat och kyrka. Under ett av kampens kulminationsskeden framträdde Kristoffer I och Jakob Erlandsen som huvudaktörer. Från deras tid har ett omfattande och brotligt källmaterial avsatts, där stora delar be-

står av anklagelsepunkter och försvarsgenmälen från de inblandade parterna. I materialet från kampen 1256—57 omnämnes Lomma. I samband med ett möte i Nyborg 1256 riktade kungen ett flertal anklagelser mot Jakob Erlandsen, bl.a. för att ärkebiskopen hade av sagt domar mot kungens landbor i Skanör, Lomma och Säby («contra colonos regis de Skanör, Lumme et Sæby»). Anklagelserna upprepas året därpå, men då är det tal om kungens landbor på Ven i stället för det angränsande Säby (på platsen för det senare Landskrona). Troligen har kungens landbor ådragit sig det stora bannet för bl.a. vägran att erlagga biskopstionde.²⁹

Vi kan utifrån dessa källställen för det första konstatera, att kungen verkligen hade ett markerat ägarinflytande i Lomma vid denna tid, vilket enligt ovan förda resonemang skulle kunna tala för hypotesen om Lommas nedläggning som stad före tiden för KVJb. I samma riktning synes för det andra termen «colonus» tala, eftersom denna term normalt i högmedeltida texter betecknar en landbo, en arrendebonde (da. fæstere), dvs. en jordbrukande person. Detta kan beläggas i en mängd diplom, liksom i t.ex. Andreas Sunesens latinska parafra av Skånelagen. Problemet är emellertid, att termen «colonus» inte är entydigt förknippad med agrara bebyggelser. En rad «coloni» är faktiskt belagda såsom invånare i köpstäder såsom Næstved, Ribe och Vä.³⁰ I den ovan citerade anklagelsen talas det också om kungens landbor i *Skanör*. Man bör nog inte överskatta graden av urbanisering i danska stadsbildningar vid denna tid, speciellt inte i en ort som Skanör. Många stadsinvånare torde långt fram i nyare tid i stor utsträckning också ha ägnat sig åt livsmedelsproduktion i rent agrara näringar knutna till stadsjordarna.³¹ Mot bakgrund av dessa förhållanden kan beläggen för

«coloni» i Lomma på 1250-talet sålunda inte oreserverat och ensamt anföras som det avgörande indiciet på Lommas omvandling från stad till bondby. I kombinationen med det faktum, att midsommargäld upphört att utgå från Lomma före 1230, ligger emellertid en sådan tolkning närmast till hands.

c) Övriga medeltidsbelägg

Till Lommas källbelägg före 1300 kan enbart fogas två fragmentariskt traderade uppgifter. Den ena utgöres av en delvis bortskuren dödsnotis i Lunds domkapitels gåvobok. Den bevarade texten, som är daterad till o. 1133—66, lyder: «Item obiit Kettillus, dictus . . . Lumby».³² Den andra är ett fragment ur Bosjöklosters brevbok («. . . h situm uersus Lummae de quo . . .»), där det aktuella brevets innehåll är känt genom en bevarad regest (sammandrag) från slutet av 1600-talet. Enligt denna regest tilldömde Erik Menved år 1289 Bosjökloster en äng, «Tyrzäng kallad . . . liggandes straxt hoos Lummae».³³ Dessa uppgifter får väl närmast uppfattas som intetsägende i relation till frågan om Lommas karaktär som bebyggelse, såvida nu inte förändringen i *namnformen* från Lumby — jfr. donationsbrevet 1085 — till Lummae kan ge oss ett avgörande bidrag till gåtans lösning. Det är emellertid i så fall ett problem för namnforskningen, och här skall endast tilläggas, att inga yngre medeltidsbelägg upprepar den tidigmedeltida *namnformen* med efterleden -by. Ur analysen av det högmedeltida källmaterialet framgick den hypotesen, att Lomma troligen redan före 1230 från kungamaktens synpunkt upphört att fungera som stad. Vi skall här inte i detalj referera alla Lommas medeltidsbelägg från 1300 och framåt. Avsikten är att följa beläggsserien kronologiskt, tills vi träffar på otvetydiga belägg för Lommas status som bybebyggelse.

I ett testamente från 1304 betänkes ett antal kyrkliga institutioner och kyrkor i städer och landsbygdssocknar i Skåne. Bland dessa finns kyrkan i Lomma, som emellertid i uppräkningsordningen anföres i skarven *mellan* städerna (Lund och Helsingborg) och landsbygdssocknarna (Burlöv och Asmundtorp).³⁴ Ett dokument från 1309 ger upplysning om, att »*terras in Lummæ mark sitas*» (dvs. »jordar belägna i Lomma mark») hade skänkts till de prebendor, som ärkebiskop Jakob upprättat för underhåll av fattiga skolpojkar i Lund. För gåvan svarade dekanen Jens Kalv, vars släktingar gav avkall på sina rättigheter i de aktuella jordarna.³⁵ Dessa tidiga 1300-talsbelägg ger knappast något utslag inför vår problemställning. I det avseendet framstår ett par belägg från 1378 resp. 1413 såsom något mera talande.

Förstnämnda år omvittnas, att Kristoffer II (1319—32) på sin tid pantsatte en del jordegendomar (»*bona*») i Skåne till riddaren Anders Pedersen till Alnarp. Det gällde bl.a. gods i Örkelljunga socken, »*Lwmme*» i Bara härad samt ön Ven.³⁶ Inte förrän år 1413 har vi för första gången ett otvetydigt belägg för Lomma som bondby. Då utfärdades ett vittnesbrev från Skånes landsting, att sockenprästen och kyrkvårdarna i Flackarp till Lunds domkapitel sålt »*quandam coloniam . . . sitam in Lummæ in aquilonari parte ville*», (dvs. »en gård belägen i Lomma i norra delen av *byn*»).³⁷ Den uppdelning i olika bydelar, som här antydes, framgår klart ännu av storskifteskartan.³⁸ Den gård, som belagts 1413, dyker upp i källor från sent 1400-tal under namnet »Norregården», som att döma av landgillet (arrendeavgiften) på 8 skilling grot var en storgård. Väpnaren Peder Lang till Vallösa fick 1492 byta till sig denna gård mot två gårdar i Kyrkheddinge.³⁹

5. Några eftermedeltida uppgifter om Lomma

Med ovanstående uppgifter kan vi avsluta genomgången av Lommas medeltida beläggsserie, som för medeltidens slut inte tillför några egentliga uppgifter av intresse i detta sammanhang. Lommas karaktär av bondby framträder annars med önskvärd tydlighet i den äldsta bevarade statliga jordeboken över Malmöhus län från 1546—47, där 10 bönder i »*Lwmme*» uppföres med en gemensam skatt.⁴⁰ Genom extraskattemantalsregister fr.o.m. 1583 står det klart, att dessa tio bönder i Lomma är de enda självägande bönderna i hela Bara härad.⁴¹ Hela bystrukturen kommer fram i en förteckning över tiondegivande gårdar i Lunds stift från år 1651, den s.k. decimantjordeboken. Till kategorien »Kongens och Cronens thiennere», dvs. självägarna, räknas här 9 hela gårdar och 1 gatehus i byn. Därtill kommer såsom adelns landbor 1 hel gård (den ovan nämnda Norregård), 3 fästor och 3 gatehus.⁴²

6. Sammanfattning

Ovanstående undersökning av det äldsta bevarade skriftliga källmaterialet rörande Lomma har inte kunnat ge detaljerade och uttömmande svar på alla de frågor, som inledningsvis ställdes. Som en sammanfattning kan man säga, att Lommas karaktär av stadsbildning i den tidens mening är tillfredsställande dokumenterad vid slutet av 1000-talet. Lommas stadskaraktär är därefter inte någon gång dokumentariskt belagd. Å andra sidan ger de återopade källställena inte förrän på 1400-talet *klara* belägg för Lomma som medeltida bondby. En findatering av förändringen i Lommas status stöter på svårigheter på grund av att källuppgifterna från den mellanliggande

Fig. 4. Malmö — Lommaområdet enligt den äldsta topografiska kartan, G. Buhrmanns skånska karta från 1684.

tiden genomgående har en mångtydig prägel. Ett förhållande, som måste tillmätas stor vikt i rådande källäge är, att Lomma enligt donationsbrevet 1085 tillsammans med Helsingborg och Lund svarar för tomtskatt-midsommargäld, men att Lomma — till skillnad från de båda övriga orterna — enligt tystnaden i KVJb har upphört att erlägga denna stadsavgift o. 1230. I samma riktning talar den närmast till hands ligande tolkningen av colonus-termen i processakterna 1256—57.

Om denna bedömning är riktig, skulle Lommas ställning som stadsbildning vid Öresundskusten ha upphört någon gång innan det äldsta arkeologiska materialet tar sin början i Malmö. Enligt uppgift från

Sven Rosborn, Malmö museum, börjar det daterbara Malmömaterialet i tiden 1230—1250. Vi kan alltså inte utifrån det skriftliga källmaterialet mera preciserat avgöra, om det finns något mer eller mindre direkt kronologiskt samband mellan Lommas nedgång och Malmöns uppkomst som stad. Innan vi vet något närmare om tidsrelationerna mellan de båda orterna, finns det ingen säker grund för att bedöma eventuella kausala samband i ett dynamiskt förlopp med växlande centralortsbildningar vid Öresundskusten under medeltiden. Det kan emellertid förtjäna att framhåvas, att Lommas stadskaraktär inte kan beläggas i tiden efter Malmöns uppkomst.

För att nå längre i bedömningen av Lom-

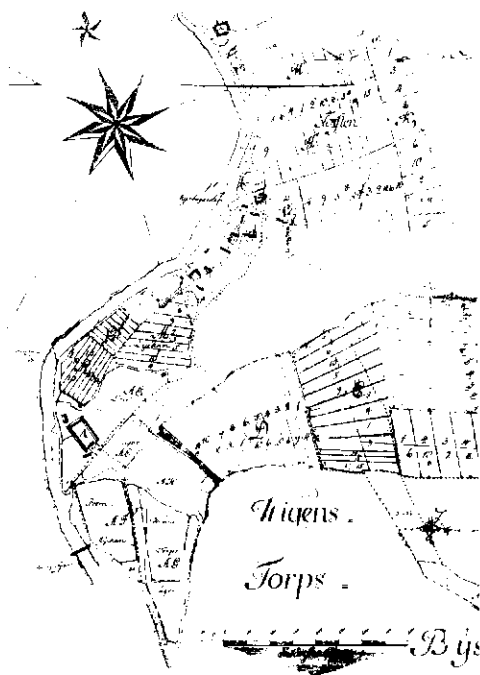

Fig. 5. Utdrag ur storskifteskarta över Lomma by 1767—77. Kartan visar bl.a. byns uppdelning i en nordlig och en sydlig del, kyrkans läge och den s.k. »Tofften», som har föreslagits som platsen för Lumabys tomter. I sydväst finner vi stora landsvägen från Malmö och bron över Höjeå. Byggnadskomplexet norr om »Prom-Lyckan» är dåtidens tegelbruk (med anor från 1680-talet).

mas relation till Malmö måste arkeologiska iakttagelser i Lomma komplettera källsituationen. Detta aktualiserar frågan om *läget* för Lommas tidigmedeltida stadsbildning, en fråga, som avslutningsvis kortfattat skall beröras.

7. Lumabys läge

Lomma by uppvisar vissa egenartade strukturer i fråga om bebyggelse, odlingsystem, sådan den framträder i det äldsta kartmaterialet, storskifteskartan (ssk) från 1767—77. Några av dessa företeelser tycks retrospektivt tala för

att *handelsfunktionen* spelat en primär roll vid ortens lokalisering. Detta antydes klart av Sven Dahl, när han konstaterar att ingen av byarna i Torna och Bara härader har legat i havsstrandens omedelbara närhet »utom handelsorten Lomma». Bybebyggelsen i Lomma ligger också helt eller till större delen på sand eller grus, den är ordnad i en oregelbunden gyttning, och de flesta av gårdarna angränsar till utmark och saknar sålunda kontakt med toftmark i vång. Dessa för regionen avvikande mönster har Dahl endast påträffat i ett fåtal övriga, men i fråga om icke-agrara funktioner i äldre tid intressanta, kustnära byar: Löddeköpinge (Harjagers hd), Borgeby (Torna hd) och Kämpinge (Skytts hd).⁴³ Man kan då beträffande Lomma ställa frågan, i vad mån det går att topografiskt avgränsa något speciellt område för dessa förmodade handelsfunktioner. Var låg med andra ord det Lumabys tomtområde, varifrån den kungliga intäkten utgick på 1080-talet? Man kan här preliminärt diskutera tre alternativa lokaliseringshypoteser.

Det första och mest näraliggande alternativet vore att förutsätta en kontinuitet i bebyggelsen och att det tidigmedeltida Lumabys tomter helt enkelt legat på platsen för den senare bondbyn. Denna var som ovan påpekats enligt ssk från 1767—77 delad i två bydelar, en struktur som kunnat beläggas redan vid 1400-talets början.⁴⁴ Den södra delen av byn upptar flest gårdar och gatehus och denna sammanhängande bytomt avgränsas i norr av kyrkan. Ungefär 250 m norr om kyrkan kommer så den norra bydelen, som enbart upptar ett par gårdar, bl.a. Norregården. Rikard Holmberg diskuterar läget för 1085 års tomter i Lumaby men är skeptisk till den från kartmaterialet kända södra bytomten, främst eftersom gårdstomterna här inte kan sägas avvika från motsvarigheter i andra byar.

Holmberg för i stället fram en annan lokaliseringshypotes, länkad till ett område, som på ssk framstår som en ingärdad åker-vång, den s.k. »Tofften» eller »Norre Wång». Dess läge är öster och nordost om kyrkan och söder om den norra bydelen. Enligt Holmbergs markerat hypotetiska resonemang kan dessa toftåkrar ha inrymt ett område med regelbunden tomtplan, jämförbart med engelska s.k. boroughs, och hägnaderna till det närmast rektangulära området antages utgöra resterna av en på 1000-talet anlagd befästning. Holmberg lägger i sin bedömning stor vikt vid det faktum, att Höjeå enligt beskrivningen till storskiftes-akten varit segelbar upp till en punkt något norr om toftåkrarna. Eftersom Holmberg knyter kyrkan i Lomma till den tidigmedeltida stadsbildningen, blir kyrkans läge givetvis vägledande för lokaliseringsarbetet.⁴⁵ Om vi emellertid accepterar möjligheten, att 1000-talets Lumaby inte nödvändigtvis måste ha anslutit till denna kyrka, som i sin äldsta kända gestalt varit en romansk stenkyrka från 1100-talet,⁴⁶ kan en tredje lokaliseringshypotes föras fram.

En plats, som tycks erbjuda ett antal samlade förutsättningar för handelsaktiviteter i området ligger i skydd en bit *innanför åmynningen*, där *ån ännu är segelbar* och där dessutom *vattenvägen korsas av en landsväg* via en bro- eller färjeförbindelse. På den äldsta, detaljerade kartbilden av Lomma bymark, ssk, passerar »Stora Landsvägen till Malmö» Höjeå via en bro cirka 500 m söder om Lommas bytomt. Öster om bron möter ägonamnet »Promlyckan» och på västra sidan av bron ligger gästgivaregården, som naturligtvis inte är lokaliserad dit utav en slump. Vi vet för närvarande inte, hur lång kontinuitet bakåt just denna äövergång kan ha haft och om liknande förutsättningar för handelsaktivitet kan ha funnits knutna till denna plats vid

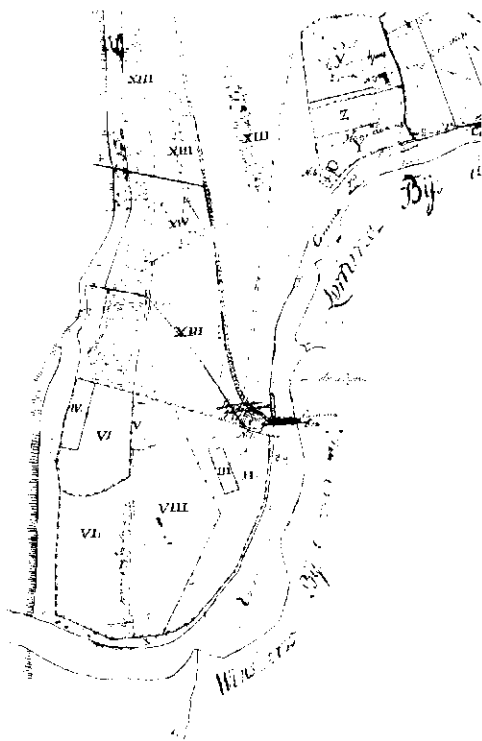

Fig. 6. Utdrag ur geometrisk avmätning av Habo säteri (1763). Här är bl.a. bron, landsvägen, ån och vallanläggningen markerade.

början av historisk tid. De äldsta uppgifterna i det skriftliga källmaterialet går nämligen inte längre tillbaka än till mitten av 1600-talet, men den äldsta påvisbara övergången har varit ett färjeställe, som legat obetydligt närmare havet än den senare (och nuvarande) bron.

När Alnarps huvudgård med underliggande landbogods år 1654 genom byte övergick i Lunds domkapitels ägo, angavs såväl *prämen* vid Lomma som *krogen* där ligga under Alnarp.⁴⁷ På den äldsta topografiska kartan, den s.k. Buhrmanns skånska karta från 1684, bekräftas landsvägens sträckning och åövergångens läge söder om kyrkbyn, och »Prämen» anges med bebyggelsetecken. Det framgår av beskrivningen

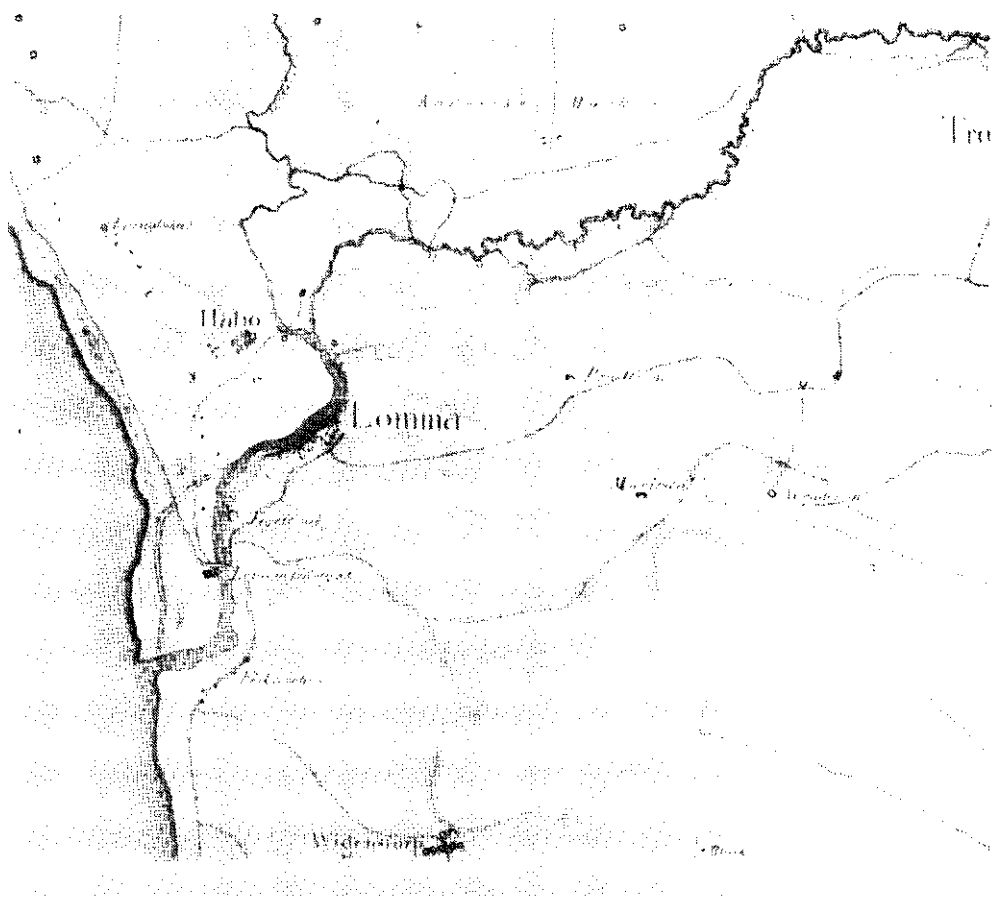

Fig. 7. Vallanläggningen framträder ännu tydligt i terrängen enligt skånska rekognosceringskartan från 1810-talet, dvs. före tiden för den industriella exploateringen av området.

till en geometrisk avmätning från 1763 av Habo säteri, väster om Höjeå, att man nyligen byggt en fast broförbindelse strax innanför det gamla färjestället, dvs. något närmare Lomma kyrkby.⁴⁸

Med tanke på att den äldsta kända platsen för passagen över Höjeå sålunda har legat en bra bit söder om bytomten i Lomma, är det av intresse att konstatera, att det i äldre tid mitt för färjestället-bron har funnits en längre *vallanläggning på västsidan av ån*. På den ovan nämnda lantmäterikartan över Habo från 1763 är denna vall markerad och försedd med kommentaren: »en

upkastat wall», vilket tyder på, att det rör sig om en anläggning och inte om en naturbildning. På den s.k. skånska rekognosceringskartan från 1810-talet framträder denna vall mycket tydligt. Den avgränsar ett område, som vetter mot åövergången. Om vi utgår från att det rör sig om en anläggning, ledes tanken snart till vissa kända tidiga, invallade nordiska handelscentra såsom Hedeby, Birka, Västergarn och — på det lokala planet — Löddeköpinge.⁴⁹ Vi kan alltså mot denna bakgrund som en tredje lokaliseringshypotes för Lumaby föreslå den yta, som topografiskt avgränsas

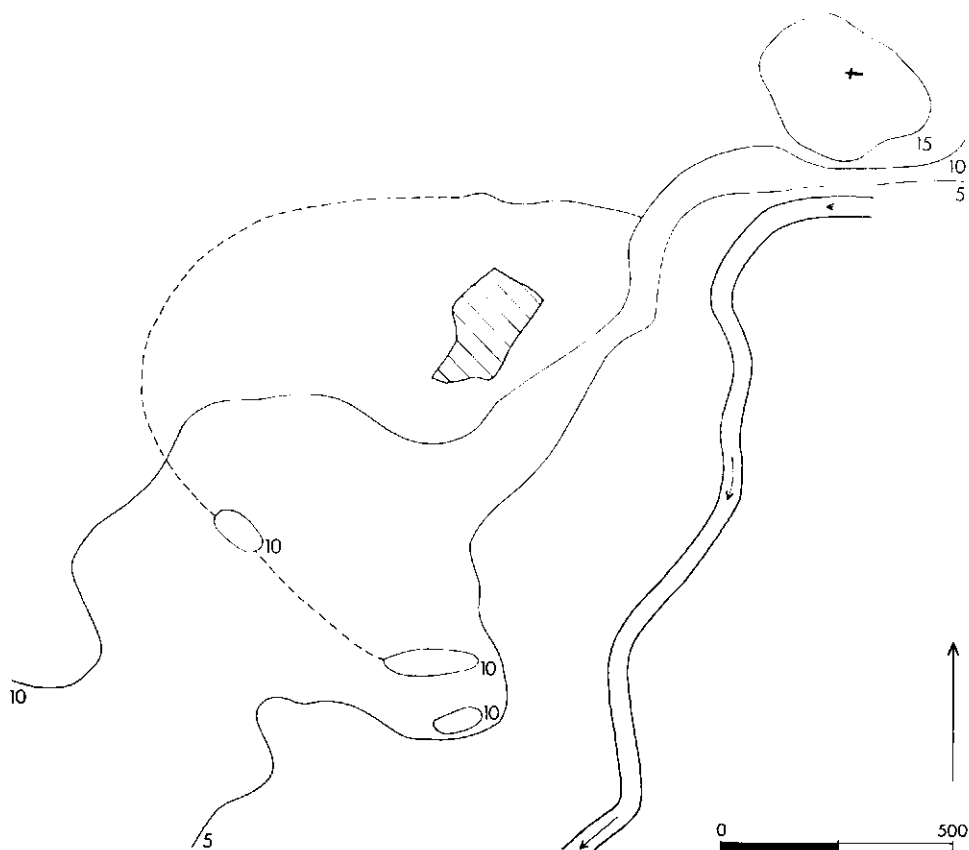

Fig. 8. Från Löddeköpingeundersökningen: Tom Ohlssons rekonstruktion av vallanläggningen runt den vikingatida handelsplats, som varit belägen sydväst om Löddeköpinge kyrkby och väster om Löddeås utlopp. (Ur T. Ohlsson, *The Löddeköpinge Investigation*, I, 1975—76).

av ovan nämnda vall och som utifrån det äldsta kartmaterialet visar sig ha haft ett gynnat läge för handelsaktiviteter: där möttes havet, ån och landsvägen.

För att nå längre i dessa frågor kräves i första hand en intensifierad byanalys med terrängstudier. Sist och slutligen förefaller dessa tre lokaliseringshypoteser endast vara möjliga att närmare pröva genom arkeologiska undersökningar, något som också Holmberg för sin del är angelägen om att understryka. Preliminära terrängstudier har emellertid givit anledning till viss pessimism. Det har t.ex. visat sig, att om-

rådet innanför vallen varit platsen för de tongivande industriella aktiviteterna i Lomma sedan 1860-talet: hit har i kronologisk följd Kockums tegelbruk, cementfabriken och eternitfabriken varit lokaliserade. I anslutning till tegelbruket har man här också byggt ut Lommas hamn. Utgångspunkten för den äldsta industrietableringen var den rika tillgången på Lommaleran, en utmärkt råvara för tegelframställning och cementtillverkning. Som en följd härav har man gjort omfattande lertäkter, som starkt förändrat den ursprungliga topografin på flera håll.

I det rådande källäget kan man därför endast tillägga, att det är först om arkeologiska undersökningar trots allt visar sig vara genomförbara, som nya aspekter på Lommas medeltida status tycks kunna vin-

nas. Först då skapas förutsättningar för att närmare bedöma Lommas roll i förhållande till det agrara omlandet i Bara, liksom till handelscentra och städer som Löddeköpinge, Lund och Malmö.

Noter

¹ Urbaniseringsprocessen i Norden, del 1, Middelaldersteder, 1977.

² Projektets fullständiga rubricering är »Den tidiga urbaniseringsprocessens konsekvenser för nutida planering (Medeltidsstaden)».

³ Se översikten i E. Cinthio, Köping och stad i det tidigmedeltida Skåne, Ale 1975:1.

⁴ T. Ohlsson, The Löddeköpinge Investigation I, i Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1975—76.

⁵ En omfattande vikingatida boplatz med grophus har legat omedelbart norr om medeltidsbyn Karstors bykärna, cirka 2,5 km SO Lomma kyrka. Den har till vissa delar undersökts. (B. Ambrosiani, G. Magnusson o. R. Jonsson, Arkeologisk undersökning 1968-69, Karstorp, Lomma köping, Skåne. Riksantikvarieämbetet, Rapport 1972 B9). Bl.a. på grund av avståndet till Lomma är det tveksamt, om denna bebyggelse kan tillmätas direkt relevans för problematiken kring Lomma som stadsbildning. Som belägg på nära samtida bebyggelse i Lommas omland förtjänar givetvis Karstorsboplatsen stort intresse.

⁶ L. Weibull, Den skånska kyrkans äldsta historia, HTS 5, 1914-23, sid. 123, 160 f.; dens. i Lunds domkyrkas historia, I, 1946, sid. 147 f.

⁷ S. Boliin, Skånelands historia, 2, 1933, sid. 196.

⁸ I. Andersson, Skånes historia, I, 1947, sid. 268, 301, 317, 454 f., del 2, 1974, sid. 6, 74.

⁹ A. E. Christensen, Tiden 1042-1241, i Danmarks historie, I, 1977, sid. 318 f.

¹⁰ S. Nordengren, Lomma sockens och församlings historia, 1973, sid. 12, 15 f.

¹¹ R. Blomqvist, Lunds historia. Medeltiden, 1951, sid. 17, 39.

¹² E. Cinthio, Variationsmuster in dem frühmittelalterlichen Städtewesen Schonens, Kiel papers 72, 1972, sid. 57 ff.; dens., a.a. Ale 1975:1.

¹³ H. M. Jansen, T. Nyberg og Th. Riis, Danske byers framvekst og udvikling i middelalderen, i Urbaniseringsprocessen i Norden, del 1, 1977, sid. 9 ff.

¹⁴ R. Holmberg, Den skånska Öresundskustens medeltid, 1977, sid. 46, 63, 75 ff., 132, 148, 152, 155 f.

¹⁵ Necrologium Lundense, ed. L. Weibull, 1923, sid. 5; Gåvobrevet i svensk övers. hos Blomqvist, a.a., sid. 56 f.

¹⁶ Se t.ex. Diplomatarium Svecanum nr. 404 (1253) och nr. 2166 (1318); Jfr R. Blomqvist, art. Stadsbebyggelse och stadsplan, KLN M XVI 1971, sp. 625.

¹⁷ Diplomatarium Svecanum, nr. 97; Diplomatarium Danicum I. r. 4 nr. 45.

¹⁸ Kong Valdemars Jordebog, utg. av S. Aakjær, 1926—43, bd. 1, sid. 23.

¹⁹ Dipl. Dan. I. r. 2 nr. 78; Jfr. A. E. Christensen, a.a. sid. 319.

²⁰ H. Andersson, Sverige. En forskningsöversikt, i Urbaniseringsprocessen i Norden, del 1, 1977, sid. 92 ff.

²¹ Adam av Bremen, De hamburgske Ærkebispens historie, utg. i dansk övers. av C. L. Henriksen, 1930, sid. 250 ff.

²² Saxonis Grammatici Gesta Danorum, utg. av A. Holder, 1886, sid. 658 et passim; jfr. Saksnes Danesaga, i dansk övers. utg. av J. Olrik, del III-IV, 1908—09.

²³ B. Ejder i art. Lomma, Sv. Uppslagsbok, 2. uppl., 1951.

²⁴ KVJb (se ovan not 18), bd I, sid. 23, 28 och 54.

²⁵ Se B. Fritz, art. Stad, KLN M XVI 1971, sp. 548 f.; Th. Riis, i Urbaniseringsprocessen i Norden, del 1, sid. 56.

²⁶ A. E. Christensen, Scandinavia and the Advance of the Hanseatics, SEHR, 1957, sid. 89 ff.

²⁷ Jfr. A. E. Christensen, a.a. 1977, sid. 319.

²⁸ I. Andersson, a.a. 1974, sid. 279; E. Cinthio, a.a. 1975, sid. 6.

²⁹ Acta processus litium inter regem danorum et archiepiscopum lundensem, ed. A. Krarup et W. Norvin, 1932, sid. 14 o. 30. För datering m.m. se N. Skyum-Nielsen, Kirkekampen i Danmark 1241—1290, 1963, sid. 103 f. och 113 f.; jfr. dens. Studier og tekster til kirkekampen i Danmark 1241—1290, Scandia 1962 samt dens., En kamptid for den skånske kirke, Ale 1965:1.

³⁰ Th. Riis, Villici og coloni indtil 1340, i Landbo-

historiske studier tilegnede Fridlev Skrubbeltrang, 1970, sid. 8. Jfr. R. Holmberg a.a. sid. 156.

³¹ Jfr. H. Andersson, a.a. 1977, sid. 122; Th. Riis anför f.ö. ett belägg för att en smed betecknas med termen »colonus» (a.a., sid. 4).

³² Lunde Domkapitels Gavebøger, ed. C. Weeké 1884—89, sid. 199.

³³ Dipl. Dan. 2. r 3 nr. 360. År 1505 lejde ärkedjaken i Lund troligen samma äng («liggiandes upp till Lumma marck») av Bosjökloster. (Lunds Ärkestifts Urkundsbok, 6, sid. 164).

³⁴ Dipl. Dan. 2. r 3 nr. 360.

³⁵ Dipl. Dan. 2. r 6 nr. 204.

³⁶ Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis, I. r nr. 3219.

³⁷ Svenskt Diplomatarium, 2, nr. 1724. »Colonia» brukar närmast motsvara den skånska termen »fästa», dvs. mindre gård. Enligt nedan, not 39, anförda källor har det här rört sig om en stor gård.

³⁸ Jfr. R. Holmberg, a.a., sid. 75 ff.

³⁹ Lunds Ärkestifts Urkundsbok 4, sid. 327 och 5, sid. 182 f. Jfr. De ældste danske Archivregistraturer, 5, sid. 158 («curia in Lumme»).

⁴⁰ Reg. 108 A nr. 56, Rigsarkivet i København, (DRA).

⁴¹ Ekstraskattemandalsregistre 1583, 1608—09, 1610—11 m.fl. i serien Lensregnskaber, Malmøhus Len, DRA.

⁴² Lunds domkapitels arkiv G VI:8, Lunds landsarkiv. Decimantboken skiljer alltså på självägare, jordegna bönder, som betecknas som »kungens och kronans tjänare» och kronans arrendebönder, kronolandsborna, vilka betecknas som »kronans tjänare».

⁴³ S. Dahl, Torna och Bara. Studier i Skånes bebyggelse- och näringsgeografi före 1860, 1942, sid. 36, 50, 54. När Dahl talar om Lomma som handelsort, syftar han tydligen på *tidigmedeltida* förhållanden, eftersom han hänvisar till Bolins uttalande om Lomma som Lunds naturliga hamnplats. (Jfr. ovan sid. (syftar på kap. 3, inledn.) med not 7). Om Löddeköpinge, se T. Ohlsson, The Löddeköpinge Investigation I, 1975—76, sid. 59 ff.; Om Borgeby, se R. Holmberg, a.a. 1977 sid. 41 ff., 76 ff., 85 ff.

⁴⁴ Se ovan, sid. 9.

⁴⁵ R. Holmberg, a.a., sidhänvisn. enligt not 14 ovan. Även S. Nordengren har föreslagit denna plats för Lumaby på 1000-talet (a.a., 1973, sid. 41).

⁴⁶ R. Holmberg, a.a., sid. 96.

⁴⁷ Kronens Skøder II, sid. 42 f.

⁴⁸ Lomma sn, akt nr 114, Lantmäterienhetens forskningsarkiv, Malmö.

⁴⁹ Se T. Ohlsson, a.a. 1975—76, sid. 141 ff.

Spår från ärkebiskoparnas Lundagård

Av Kerstin Nielsen

Lunds Universitets Historiska Museum, Krafts Torg 1, 223 50 Lund

Vid tiden för Allhelgonahelgen 1979 var en omplanering av gångar och gräsmattor på Kraftstorg i Lund nästan klar. Endast ytliga jordlager berördes, så att t.ex. gravarna på den medeltida Kraftskyrkogården kunde vila i frid. Kvar återstod några mindre arbeten, som att ersätta en nedsliten gräsmatta framför Historiska museets västra gavel med grus. — Då framträdde, mitt framför museets västra ingång och alldeles under grästorven, tegelbrockor och kalkbruk, raseringslager från en murkonstruktion. Kanske skulle här, efter att ha legat dold i sekler, någon av de medeltida byggnaderna på Lundagård träda fram i ljuset?

Lundagård — vad och var?

I dag är det namnet på den park, som sträcker sig mellan domkyrkan och universitetsplatsen. Under tidigare epoker har dock Lundagård haft varierande funktioner, och ymnässigt sträckt sig över ett betydligt större område.

Från 1688 och fram till år 1882, då det nu stående universitetshuset invigdes, var Paradisgatan områdets gräns i norr, och Lundagård var centrum för Lunds universitet, Academia Carolina. Det s.k. Kungshuset, det röda tegelhuset inne i dagens park, var universitetshus. Området norr därom, »Academi Trädgården», som under 1700-talet av C. G. Hårleman omvandlades till en botanisk trädgård, rymde två stora dammar och en större byggnad, Orangeriet.

Under medeltiden angav namnet Lundagård, Curia Lundensis, platsen för ärkebiskoparnas säte. Namnet är belagt första gången på 1300-talet.¹ Från den äldre

medeltiden finns dock inte några arkivaliska upplysningar om vad Curia Lundensis rent territoriellt omfattade. Man vet inte, huruvida häri även inbegreps domkyrkoområdet, eller om enbart ärkebiskopens gård avsågs. Det finns inte heller någon notis från denna tid om var i Lund denna gård i så fall legat.

C. G. Brunius refererar beträffande läget till en krönikeberättelse om Anders Sune-søn (ärkebiskop 1201—1223/24). Denne skulle ha »hört uti sitt palats ett andesamtal på kyrkogården».² Även om Brunius menar detta vara en saga, så anser han, att den inte kunnat uppstå, om ärkebiskopen bott långt ifrån domkyrkan och dess kyrkogård.

R. Blomqvist preciserar gårdens läge, och håller för troligt, att den »alltsedan Knut den heliges tid legat på samma plats som senare, d.v.s. strax norr om domkyrkan».³

Det finns i sammanhanget flera hypoteser om den första biskopskyrkans pla-

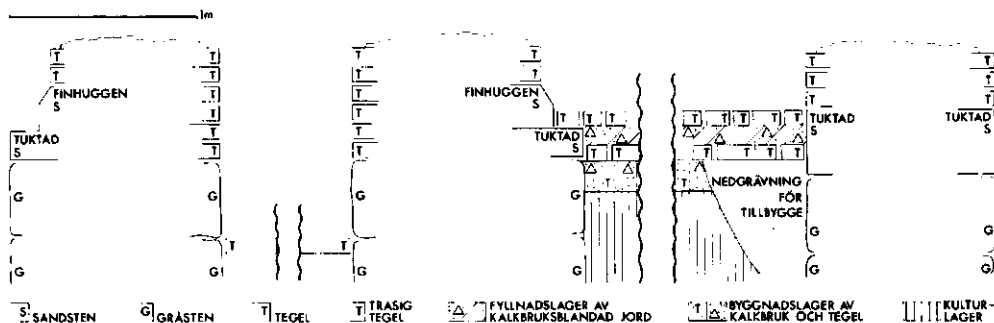

Fig. 1. Schematiserad sektion mot väster, genom huvudbyggnadens södra och norra samt tillbyggnadens norra mur. Sektionen är en sammanställning av ritningar från 1955 och 1979 års undersökningar.

Obs. att murarna på ritningen dragits närmre varandra. Avståndet mellan huvudbyggnadens södra och norra mur är i verkligheten 5.5 m; avståndet mellan huvudbyggnaden och tillbyggnadens norra mur 3.25 m.

cering och om ägoförhållandena beträffande marken där den nuvarande domkyrkan ligger och området norr därom. Man är ännu inte helt klar över, huruvida marken där är i privat ägo eller tillhör kronan före år 1085, som infaller under Knut den heliges regeringstid.⁴ Här är dock inte platsen att ta upp dessa olika meningar till diskussion.

Direkta arkeologiska belägg för ärkebiskopsgårdens placering har hittills inte kunnat konstateras.⁵ Och — det skriftligt historiska materialet utpekar faktiskt inte det direkta läget förrän på 1500-talet. — Och då så sent, att reformationen hunnit drabba Lund, och Christian III lagt beslag på Lundagård för kronans räkning, så att den alls inte är någon ärkebiskopsgård längre!⁶ Biskopen, eller superintendenten som han nu kallas, har fått flytta in i betydligt mindre och enklare kvarter.

I samband med reformationen gjordes 1536 en genomgång av vad rikets många biskopsgårdar innehöll. Denna genomgång finns bevarad, och omfattar också Lundagård.⁷ Här kan man läsa sig till, att det är fråga om många lokaliteter. Men fortfarande ges inte någon information om var Lundagård ligger.

Något av åren 1585—88 skriver superintendenten Mogens Madsen i sin beskrivning till det Braun-Hogenbergska sticket av Lund: »Mot norr ligger invid kyrkan också biskopsgården, fordom ärkebiskoparnas säte, som efter reformationen gjorts till kungsgård; den är ytterst rymlig, men fordom dock, då den beboddes av ärkebiskoparna, långt mera lysande än nu.»⁸

»Curia Episcopalis» finns också utmärkt norr om domkyrkoområdet på Anders Sørensen Vedels kartsnitt, som utförts något av åren 1586—89.⁹

Nästa bevarade beskrivning av alla de olika husen och deras tillstånd är från år 1602.¹⁰ Här nämns »brehegaaden», d.v.s. Bredgatan, och dessutom står om ett av husen, att det ligger »paa den sønder side emod kiærkegaardenn». Nu är alltså läget klart. Lundagård var synonymt med området norr om domkyrkans större kyrkogård, gick vidare mellan Bredgatan och nuvarande Sandgatan, och begränsades längst i norr av vad som i dag heter Paradisgatan. År 1602 åtminstone . . . Men, om man nu 1979 påträffat en av Lundagårds byggnader, och denna skulle kunna dateras ned i medeltiden, ja då ter sig påståendet inte helt orimligt, att detta varit platsen

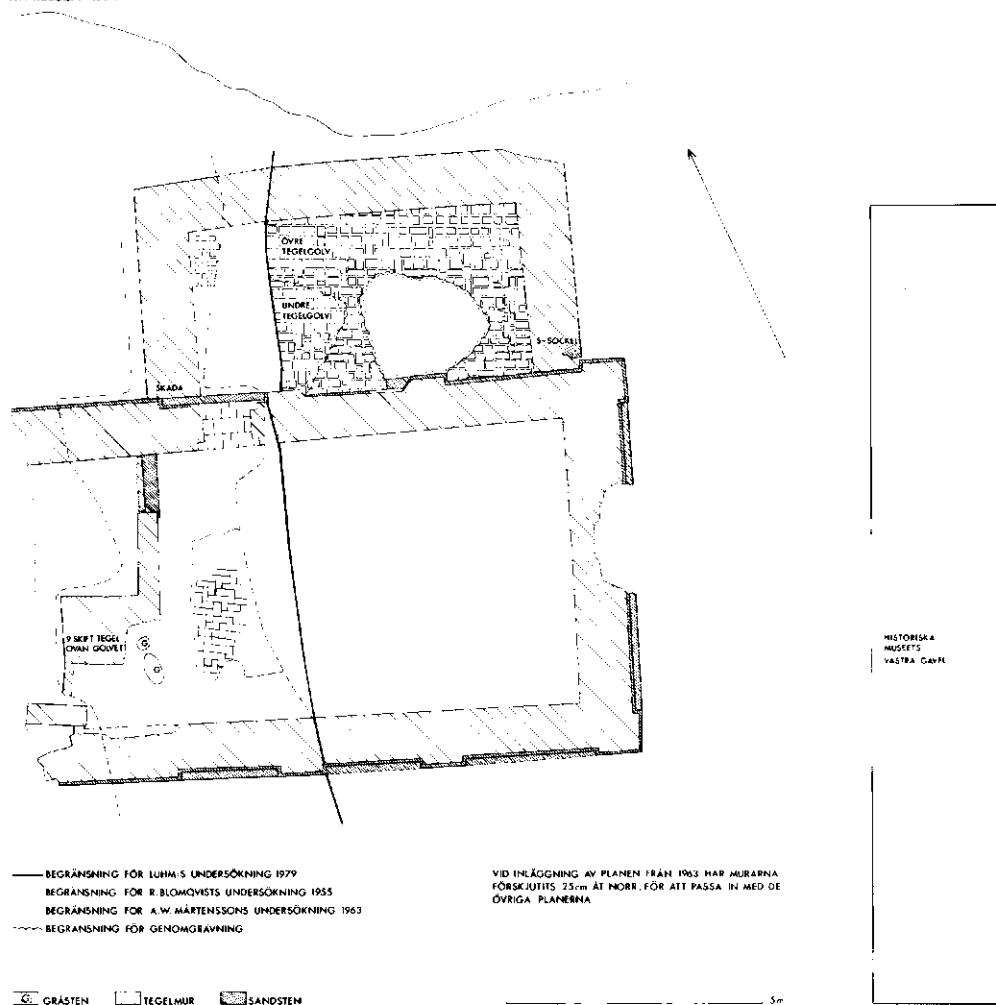

Fig. 2. Plan över byggnadskomplexets undersökta östra del. Planen är en sammanställning av 1955, 1963 och 1979 års undersökningar.

för ärkebiskopsgården alltsedan ärkesätet inrättades år 1103.

Undersökningen 1979

Som redan nämnts, var det tegelbrockor och kalkbruk som först kom i dagen, ett raseringslager. Detta låg strax under grästorven. Med hjälp av grävskedar, spadar

och grävskopa framträdde snart fast ligande murrester. Som framgår av fig. 1 är bara sockelpartiet och en antydning av tegelväggar därovan kvar. Efter en framrensning i plan framgick, att det är fråga om två olika byggnadsskeden. Först har ett öst-västorienterat hus byggts, och av detta var det nu den östligaste delen som frilades. Därefter har en mindre utbyggnad åt norr tillfogats. Fig. 2.

Fig. 3. Sockelns finhuggna sandstenskvadrar är bearbetade med diagonala mejselhugg; den först arbetade yttre ramen är lämnad synlig kvar.

Det äldsta skedet

För att först beskriva den primära, södra byggnadsdelen, så kunde huskroppens begränsning klart avgränsas åt söder, öster och norr, men dess förlängning åt väster doldes i mark som inte berördes vid denna undersökning. Husets inre bredd är 5,5 meter, och i längd gavs tillfälle att undersöka 7 meter. Murtjockleken varierar. Den östra muren, gavelmuren, är kraftigast och mäter 1,30 meter, då däremot de norra och södra murarna endast är 1,05 meter tjocka.

Huvudbyggnaden, som arbetsnamnet blev på den primära huskroppen, har en profilerad sandstenssockel med två språng, det övre skråkantat. De finhuggna kvadrarna har bearbetats med diagonala mejselhugg; den först arbetade yttre ramen har lämnats synlig kvar. Fig. 2 och 3.

På skråkanten av en kvadersten i den norra muren syns ett stenhuggarmärke, 3 cm brett och 3,5 cm högt. Fig. 4.

Murarna har förkroppningar, lisener, vid de båda hörnen samt på regelbundna avstånd längs den norra och södra muren.

Ovan sockeln vidtar tegelmur, av samma tjocklek som sockeln. Tegelmuren är tekniskt sett intressant, och kan snarast betecknas som ett mellanting mellan en skalmur och en fullmur. — En skalmur muras med ett yttre och ett inre skal av exempelvis tegel. Sedan skalen uppförts ett stycke muras en kärna, d.v.s. en fyllning av tegelbrockor, oftast också gråsten, och rikligt med kalkbruk vräks ned mellan de stående skalen. Fullmursteknik betecknar en mur som helt och hållet murats i förband. D.v.s. muren är till hela sin tjocklek murad i ett, av t.ex. enbart tegel, och samtliga

Fig. 4. På skråkanten av en kvadersten i den norra muren syns ett stenhuggarmärke, 3 cm brett och 3.5 cm högt.

stenar är lagda i förband med varandra. — Här består muren visserligen till hela sin tjocklek av tegel, men stenarna är ej lagda i förband genom murens bredd. Ett yttre och ett inre skal av en halv stens tjocklek är murat. Där innanför är en kärna av tegel snyggt och prydligt lagd och murad, men stenarna ligger i murens längdriktning och ej i förband med de två skalerna. Orsaken till denna längre utläggning om murningstekniken återkommer jag till nedan i samband med dateringsproblematiken.

Tegelstorleken är $8-8,5 \times 12-12,5 \times 27-28$ cm.

Tillbyggnaden mot norr

Mot den äldre byggnadens norra mur längst i öster har en mindre tillbyggnad murats. Dess inre mått söder—norr är 3,35 meter och öster—väster kunde nu ca 5 meter undersökas. Tillbyggnaden har en slät sockel, som till sin övre del består av tukad sandsten och till sin nedre av gråsten. Ovan sockeln vidtar tegelmur med en tjocklek av ungefär 1 meter.

Tillbyggnadens nordöstra hörn är skadat.

Inne i tillbyggnaden påträffades rester av två tegelgolv. Det understa golvet är lagt på det byggnadslager av tegelsmul och kalkbruk, som stammar från huvudbyggnadens tillkomsttid. Golvet består av träsiga murtegel, lagda på flatan. Över detta äldsta golv ligger ett utjämningslager av kalkbruksblandad jord och därpå ett yngre tegelgolv, också detta av söndriga murtegel lagda på flatan. Det övre golvet ligger direkt på den nedre utskjutande delen av det äldre husets sandstenssockel.

Tidigare undersökningar

1955 och 1963 utförde Kulturen ett par undersökningar omedelbart väster om de här beskrivna murresterna, d.v.s. ute i Sandgatan. De murar som då påträffades och dokumenterades, visar sig vid en sammanställning av samtliga ritningar vara en direkt fortsättning av ovan beskrivna byggnader. Fig. 2.¹¹

Någon avslutning av det äldre huset mot väster syns ännu inte, men nu har husets yttre längd vuxit till 12 meter. Tillbyggnadens avslutning mot väster återfinns mitt ute i Sandgatan, och dess yttre mått väster—öster är totalt 8,5 meter.

1955 orsakades undersökningen av en ledningsgrävning, varför man hade anledning att gå djupare ned i jorden. Därvid påträffades ett tegelgolv inne i den äldsta byggnaden. Detta golv ligger nästan en halv meter under tillbyggnadens äldsta golv, och är lagt i mönster och med hela murtegel. Murteglens storlek är $12,5 \times 26-28$ cm.

Här finns också något slags mellanvägg av tegel i det äldre husets västparti, med en dörröppning för kommunikation mellan husets östra och västra del. Dessutom syns en dörröppning mellan det äldre huset och

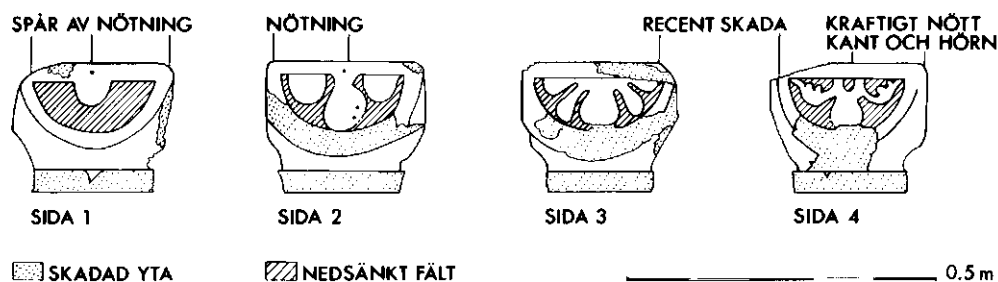

Fig. 5. Täringskapital av sandsten; funnet i raseringslager intill den mur, som sannolikt begränsat Lundagårds område åt öster.

tillbyggnaden. Denna öppning verkar av ritningen att döma ha varit en ursprunglig ytterdörr till det äldre huset och inte en sekundärt upptagen genomgång till tillbyggnaden, eftersom tillbyggnadens västra mur byggts så, att den skymmer en del av själva dörröppningen.

Fynd 1979

I raseringslagret som täckte murarna fanns: krukskärvor av glaserat rödgods, fragment av fönsterglas, en bit av fotplattan till en glasbägare, en brynsten av glimmerskiffer, ett skålfragment av blankpolerad, svart kalksten, några små bronsbleck, några träsiga s.k. bladkakel (det är sådana kakel som alltifrån 1500-talet använts till kakelugnar) och slutligen taktegel av den typ som på danska heter »hultegl» och som senare i Sverige benämns munk och nuna.¹²

Fynden är svåra att datera mer precist, och härrör alltifrån 1200—1300-talet till långt in i 1500-talet. De kommer dessutom från ett raseringslager, och kan därför härstamma från vilka som helst av husets skilda epoker fram till den tid, då det var slutligt raserat.

Några få rödgodsskärvor av tidigmedel-

tida karaktär skulle eventuellt kunna betecknas som ett s.k. slutet fynd, d.v.s. ett fynd som kan hänföras till en avgränsad tidsperiod.¹³ De återfanns nämligen mellan de båda tegelgolven i tillbyggnaden.

Ett lösfynd som måhända alls inte har något med dessa murar att göra, men som påträffades 7 meter norr om tillbyggnaden och alltså inom Lundagårds område, är ett litet täringskapital av sandsten. Fig. 5. Dess bredd är endast 24,5 cm. Av ornamentik och form att döma kan det dateras till 1100- eller 1200-talet.¹⁴ Kapitälät låg i raseringslager intill en medeltida sträckmur av tegel — sannolikt den östra begränsningsmuren för Lundagårds område, varom mera nedan. Kapitälät har använts sekundärt, men till vad är en gåta. Vulsten vid dess bas har huggits bort. Dessutom märks kraftiga nötningsspår längs ovankanten på tre av dess sidor, som om kapitälät stått kloss intill en vägg och därigenom haft en sida skyddad men i övrigt varit utsatt för kraftigt slitage. Ovansidan företer också flera smärre slipspår, 1—3 cm långa.

Tolkning och datering

Hör detta hus till Lundagård?

På en karta från 1740-talet ses biskops-

tomten (den efterreformatiska, ej Lunda-gård) ha sin västra gräns i Sandgatans östra linje och sin norra gräns i Algatans södra del (Algatan fortsatte förr ända fram till Sandgatan).¹⁵ Dessa gränslinjer är ännu iakttagbara i dagens stadsplan. Fig. 6. Placerar vi in »vårt» hus på kartan, så befinns, att det kommer att skäras mitt av av biskopstomtens västra gränslinje. Om vi tänker oss fortsättningen av huset in i Lundagårdsparken, så kommer det dessutom att rida mitt över den gräns som går mellan Lundagård och domkyrkans kyrkogård, och som på 1700-talskartan består av en mur. Även denna gränslinje består än i dag. Söder om och längs denna sist nämnda gräns har en del smärre arkeologiska undersökningar gjorts. Så t.ex. av O. Rydbeck år 1909.¹⁶ Han fann då en 2,40 meter bred mur med ett utsparat kvaderstensklätt rum ini, och tolkar detta som »antagligen» tillhörande den forna södra Lundagårdsmuren. Senare uttrycker sig Rydbeck mer bestämt och hävdar, att detta verkligen är en medeltida mur, och, att den »måste för övrigt ha omslutit ärkebiskopsgården.»¹⁷

Om vi återgår till den tunga av Sandgatan, som på 1700-talskartan går rakt igenom »vårt» hus, så går denna gräns att urskilja redan på kartor från 1680-talet.¹⁸ Detta skulle då tyda på, att »vårt» hus rivits före 1680-talet, och detta motsägs på intet sätt av fynden i raseringslagren. Av kakelfragmenten att döma kan dock rivningen av huset och den nya gränsdragningen vid Sandgatan inte ligga alltför långt tillbaka.

Om vi går tillbaka till syneprotokollet av år 1602, så finns där ett hus som kunde passa in på »vårt» hus. Det beskrivs sålunda: »Først paa den sønder side emod kiærkegaardenn ett stort stionhus som wdj den øster ende er aldels øde och forfaldet paa Muren, och ingen bielcker sper eller

thag paa Men wdj den Wester ende offuer portten er thou brulig Cammer met thag offuer, och passelig gamel schielning, der wnder wdj porten er och ett brugeligt Cammer och aller westers wdj hussett er en øde pladtz met thag och schielning offuer ther wnder hafuer werit thuende Kuelder som er forfalden och wbrugelige». Det här beskrivna huset har av Blomqvist identifierats med ärkebiskopens salbyggnad, d.v.s. inte bostadshuset men väl den mer officiella residensbyggnaden, och Blomqvist menar dessutom, att det är fråga om ett tegelhus.¹⁹ — Läge och typ av hus passar väl in med »vårt» hus! Ett hus som försetts med en så välutbildad sandstenssockel, ytterligare artikulerats med förkroppningar, med murar av tegel och golv av mönsterlagda tegel, kan knappast ha varit ett hus av underordnad betydelse, utan fastmer en byggnad med dignitet, som säkerligen avvikit starkt från sin omgivning — ett hus värdigt en ärkebiskop.

För att återgå till gränsen mellan Lundagård och kyrkogården, så verkar det föga troligt att den ändrats på 1600-talet, utan att den förblivit densamma alltsedan medeltiden. Av ett brev från år 1636 framgår, att kyrkogården då alltså var i funktion, och att begravingar ännu förekom »Nord for Kirken, paa Kirkegaarden».²⁰

Öppningen i denna gräns behöver ej heller vara ändrad. För att fortsätta en helt hypotetisk tankegång, skulle »portten» »wdj den Wester ende» kunna vara liktydig med den välkända murgenomgång som återfinns på efterreformatiska kartor.²¹ Något hus längs gränsmuren finns inte utmärkt, utan detta torde vara rivet vid denna tidpunkt. Måhända är gränsmuren en kvarstående rest av ärkebiskopsresidenset. För att härleda hypotesen, skulle det utrymme som Rydbeck fann i muren kunna härledas till »ett brugeligt Cammer» »der wnder wdj porten».

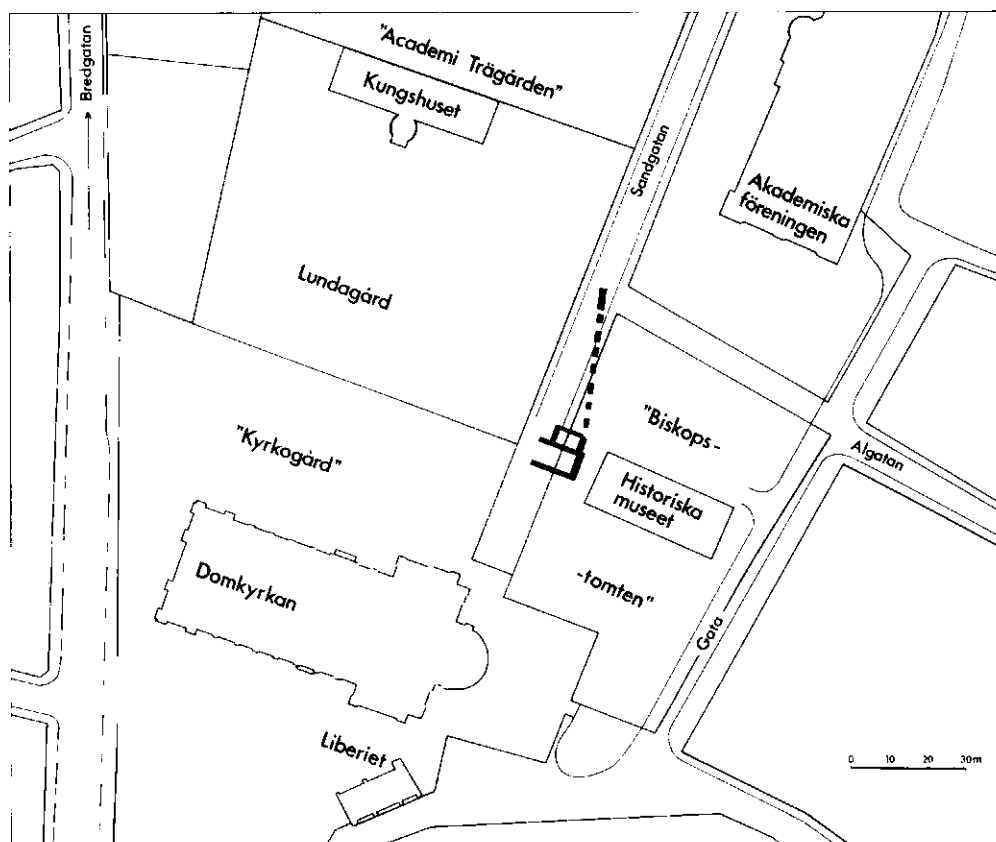

Fig. 6. Kartan är baserad på gällande stadsplan 1979. Kraftskyrkogården återfinns inom den rektangulära gränsmarkeringen öster om domkyrkan. Kraftstorget omfattar området öster om domkyrkans absid och söder om Historiska museet. Väster och nordväst om Historiska museet ses de undersökta byggnadsresterna samt den östra sträckmuren.

Om ovanstående tankegångar är riktiga, får huset en anseelig längd, bortemot 70 meter. Det blir ett imponant hus; domkyrkan är ungefär 90 meter . . . Men där finns ändå plats kvar inom Lundagårds gränser för det »stald sexten bendinger lang» som enligt syneprotokollet står »nest Wester optill».

— Tolkningen är dock, som påpekats, baserad på hypoteser . . .

Vänder vi oss nu i stället till den tillbyggda delen, och då speciellt till det skadade hörnet i nordöst, så upptäcks ytterligare något av intresse. Vid tidigare ar-

keologiska undersökningar har nämligen en tegelmur påträffats högre upp i Sandgatan, sneddande mot nordväst över densamma.²² Exakt i denna murs förlängning, mot sydöst, sågs vid den ytliga avbaningen 1979 ett raseringslager, bestående av tegelbrockor och kalkbruk. Raseringslagret antyder en sträckmur, som fortsätter rakt mot tillbyggnadens skadade hörn. Muren torde bära uppfattas som Lundagårds östra begränsningsmur. Det skadade hushörnet pekar vidare på, att sträckmuren uppförts i förband med tillbyggnaden, att alltså de två tillkommit vid samma tidpunkt.

Problemen med befästningen av ärkebiskopsgården kan inte behandlas mer ingående här. Helt kort ska bara konstateras, att både skriftliga och byggnadsarkeologiska belägg från 1400-talet visar, att gården, eller t.o.m. hela domkyrkoområdet, då var befäst, och, att denna befästning ytterligare förstärktes på 1450-talet.²³

Vad gäller »vårt» hus, så finner vi en trolig del av detta befästningssystem i den ovan omtalade östra begränsningsmuren. Intet spår av en liknande mur mot söder, utgående från huvudbyggnaden, kunde dock iakttas. — Helt enkelt för att där inte behövdes någon! Denna byggnadsdel kan nämligen ha utgjort en självständig del i befästningsverket — ett flankeringstorn. Flera indicier stöder en dylik tolkning. Förokroppningarna kan ses som en murförstärkande åtgärd. Utgången från denna byggnadsdel går in mot gårdens i övrigt muromgärdade område, ej ut ifrån detsamma. Vad som främst indikerar ett flankeringstorn är emellertid läget. Som ovan påpekats, rider huset tvärs över gränsen mellan kyrkogården och Lundagård — om man nämligen tänker sig en rak förlängning åt väster av huset. Om däremot denna husets östligaste del utgörs av ett flankeringstorn, med en ur försvarssynpunkt lämplig placering, bör det skjuta framom det övriga huset åt söder, för att största möjliga yta ska kunna bестrykas. Härmed försvinner också »gränsproblemet», och husets, eller rättare sagt byggnadskomplexets, fortsättning mot väster ligger »emod kierrkegaardenn», d.v.s. mot, utmed, kyrkogårdsgränsen!

Var kan så de olika byggnadsskedena placeras i tid?

För att börja med den så kallade huvudbyggnaden, så ger själva de bevarade byggnadsdelarna en del upplysningar, då däremot fynden från raseringslagren är mer

obestämda till tid. En sandstenssockel med denna profil, med kvadrar av denna storlek och med denna form av ytbehandling, kan rent allmänt anges såsom hemmahörande i tidig medeltid, om ock ej i dess allra första skede. I detta fall tillkommer emellertid något specifikt — stenhuggarmärket! Märket sitter på en sten, som inte på minsta sätt ger en antydning av att vara ditplacerad sekundärt, vid en reparation e.l. Man kan i stället tryggt se stenhuggarmärket som tillhörande den tid då byggnaden uppfördes. Vanligtvis vore det oklokt att tillmäta ett enstaka märke någon större betydelse, men i detta fall finns det skäl att frånga den regeln. Orsaken är, att just denna typ av märke — t.o.m. ett identiskt lika! — återfinns i en byggnad med nära anknytning till Lundagård — domkyrkan.

Stenhuggarmärkens funktion och datering har behandlats av bl.a. E. Cinthio i avhandlingen om Lunds domkyrka under romansk tid.²⁴ Cinthio ansluter sig till de forskare som menar, att denna typ av märken i allmänhet börjar uppträda mot slutet av 1100-talet. De betraktas som den utbildade gesällens och mästarens märke, och funktionen är praktiskt ekonomisk. Genom märkningen kunde man hålla reda på antalet färdighuggna stenar, och så beräkna gällande ackordsbetalning.

I fråga om domkyrkan menar dock Cinthio, att de här aktuella märkena inte började användas förrän på 1200-talet, och då speciellt i samband med de ombyggnadsarbeten som företogs efter den stora branden 1234.

Dessa märken återfinns som en samlad grupp i tre kamrar under trappan till högkyrkans kor. De sitter på murar som tillkom i samband med att Jakob Erlandsen på 1250-talet lät utvidga koret och uppföra en ny lektoriemur.²⁵ O. Rydbeck anser, att Jakob återanvände stenar från en äldre lek-

toriemur till 1250-talsmurverket.²⁶ I Rydbeck's redogörelse för sina undersökningar 1910 står vidare, att Jakobs kamrar är »till stor del, om ej nästan uteslutande, uppförda af gamla, ofta med stenhuggaremärken försedda kvaderstenar, och många af dem bära tydliga spår af eldskador.» Orsaken till brandspåren härleds till eldsvådan 1234, då den äldre lektoriemuren svårt skadades. Denna äldre mur raserades i samband med Jakobs nybygge, varför Rydbeck anser det sannolikt, att delar av det äldre murverket då återanvändes. Märkena skulle då stamma från 1100-talet.

Cinthio står i opposition häremot, och vill föra märkena till 1200-talets andra hälft. Argumenteringen för den senare dateringen baseras bl.a. på, att de partier av de erlandsenska murarna, där märkena förekommer, är murade med icke eldskadade kvadrar . . . Vidare framhåller Cinthio, att kamrarnas nedre partier, under den äldre lektoriemurens golvnivå, skiljer sig i utseende från de övre murpartierna. Samtliga märken av den här aktuella typen finns, enligt Cinthio, enbart på murarnas nedre partier. På de övre beskrivs endast en typ av märke, ett likarmat kors, i två exemplar. Korsmärket skulle alls ej förekomma på de nedre partierna. Cinthio daterar korsmärket till slutet av 1100-talet med ledning av att det förekommer i kryptan på murar som han anser härrör från denna tid. De övre murpartierna är »med full visshet» murade med sekundärt använda kvadrar.²⁷

Vid en granskning av dessa kamrar, som fortfarande är tillgängliga under den stora trappan, befanns, att de ovan nämnda argumenten inte håller. I den södra kammarens östra vägg finns, över den äldre lektoriemurens golvnivå, förutom korsmärkena även ett märke av den typ, som Cinthio velat föra till 1250-talet och till murarnas nedre partier. Dessutom finns det likarmade

korset *under* den nämnda golvnivån både i den norra kammarens östra vägg och i den mittersta kammarens norra vägg.

Detta gör, att Rydbeck's tolkning av kamrarna, såsom murade av stenar från den äldre lektoriemuren, återigen får aktualitet.

Det identiskt lika märket — identiskt lika med märket på det förmodade ärkebiskopsresidenset — sitter i domkyrkan på en sekundärt använd kvader, som ingår i sockeln till en tegelmantel. Tegelmanteln själv härrör från tiden efter branden 1234, då man klädde in en brandskadad kvadermurad nisch i den äldre lektoriemuren. Vid en byggnadsundersökning 1910 påträffades denna tegelklädda nisch under högkorets trappa, och tegelmanteln flyttades då ut i den norra av Jakobs små kamrar vid lektoriemuren.²⁸ Manteln ställdes vid detta tillfälle på en sockel av sandstenskvadrar. Själva sockeln torde således vara murad 1910. Kvadrarna uppvisar emellertid brandspår, varför det ligger nära till hands att anta, att man använt nedrasad sten från den äldre lektoriemuren till den nya sockeln.

Resultatet av denna utläggning om stenhuggarmärken gör det rimligt att datera märket på »vårt» hus, och således husets byggnadstid, till slutet av 1100-talet.

De i huvudbyggnaden ingående tegelmurarna och deras speciella konstruktion skulle också kunna hjälpa till med dateringen. Här finns dessvärre inte någon forskning i ämnet att stödja sig på. Denna typ av murkonstruktion är helt enkelt inte uppmärksammas i litteraturen. Därför må det tillåtas, att här framförs en uppfattning som helt saknar underbyggnad i fråga om jämförande undersökningar e.l.

Att bygga i fullmursteknik är att helt utnyttja teglets specifika karakteristika. Murteglens proportioner och tämligen enhetliga mått gör, att man kan »fläta samman» en mur med enbart murtegel, och

denna mur får stabilitet och styrka.

Men vill man spara på de dyrbara teglen, kan man mura en skalmur. Man kan även då skapa en stark mur med ett visst förband mellan kärna och skal, genom att låta vissa stenar från skalen skjuta in i kärnan. För att ytterligare öka murstyrkan utan att behöva använda fler tegel, gör man helt enkelt kärnan tjockare.

Så uppträder då detta mellanting, där man varken tagit vara på fullmurens ändamålsenliga konstruktionsprincip eller skalmurens tegelbesparande effekt. Och denna i sig nog så prydliga mur är uppförd vid den stora byggnadshytan i Lund! Eventuellt skulle man kunna se just detta som ett indicium på ett 1100-talsbygge. Teglet förekommer i flera tidiga danska monumentalbyggnader, och anses slå igenom som byggnadsmaterial inom detta område under den andra hälften av 1100-talet.²⁹ Teglet förekommer således här redan på

1100-talet. Varför inte se ärkebiskopsgårdens tegelmurar som ett av dessa tidigare och därför något stapplande försök med den nya tekniken? — Härav den något märkliga murkonstruktionen.

Det är dessutom rimligt, att ärkebiskopsgården uppfördes något så när samtidigt med domkyrkan. En exakt datering av kyrkans fullbordande föreligger inte, men högaltarets och norra transeptets altarvigningar gör, att »högkyrkan 1145 och 1146 kunde invigas för gudstjänstbruk.»³⁰ Enligt ovanstående tolkning står ärkebiskopsresidenset färdigt under slutet av 1100-talet. I trängsel på Lundagård står snart en ansevärd mängd byggnader, som rymmer allt det förnöda för gården med alla dess tjänstemän, tjänare, trälar, hästar och krigare. Metropolis Daniae är i funktion, och på Lundagård myllrar det av liv och rörelse. I Lunds första (?) tegelhus residerar ärkebiskopen.

Noter

¹ Första belägg år 1333, Dipl. Dan. 2 R 11 22.

² Brunius, C. G., Saml. band V, Rigsarkivet, København; refererande till Chron. Dan. in Script. Rer. Dan. T. 11. p. 627.

³ Blomqvist, R., Lunds historia, I, Medeltiden, Lund 1951, s. 82.

⁴ T.ex. Weibull, L., Knut den heliges gåvobrev till Lunds domkyrka 1085. Historisk tidskrift (dansk) 9. R:3, København 1925.

Cinthio, E., The oldest bishop churches in Lund, Meddelanden från LUHM, Lund 1960.

Mårtensson, A., Uppgrävt förflutet för PK-banken i Lund. Archaeologica Lundensia VII, Lund 1976.

Holmberg, R., Den skånska Öresundskustens medeltid, Acta Archaeologica Lundensia, Lund 1977.

⁵ Frånsett hypotesen om en oktogonal ringmursborg i det centrala Lund och omfattande även Lundagård — Holmberg, a.a., s. 88 ff.

⁶ Johannesson, G., Den skånska kyrkan och reformationen. Skånsk senmedeltid och renässans, I, Lund 1947, s. 260.

⁷ Inventarier paa Bispegaarde, Rigsarkivet København.

⁸ Lund på Mogens Madsens tid, med kommentar av R. Blomqvist, Föreningen Det gamla Lund, XXVIII, Lund 1946.

⁹ Weibull, L., Kartor över staden Lund och dess jordar, Skrifter utg. av Föreningen Det gamla Lund, I, Lund 1919.

¹⁰ Kvittansiarumsbilag i Länsräkenskaper för Malmöhus och Lundagårds län 1602, Rigsarkivet København.

¹¹ Ritningar från nämnda undersökningar finns på Kulturen. Någon rapport föreligger ej.

¹² En fullständig fyndkatalog föreligger i rapporten, som förvaras å LUHM.

¹³ LUHM inv. nr. 29.235:20—23.

¹⁴ De enda något så när jämförbara kapital jag kan hänvisa till är samtliga från Jylland — t.ex. Viborg (Severinsen, P., Viborg Domkirke, Kbhvn 1932, fig. s. 110.), Vestervig (Danmarks Kirker, Thisted Amt, Kbhvn 1942, s. 626. fig. 18.) och Bøvling (Kapitalet utställt i den nyöppnade utställningen av kyrklig medeltida konst på Nationalmuseum i København.

¹⁵ Grundritning öfver Academien i Lund, des tomter och andra nästgränsande belägenheter år 1740, Riks-

arkivet Stockholm.

¹⁶ Rapport och ritning på Historiska muséet i Lund.

¹⁷ Rydbeck, O., Lundagård, Arkeologiska forskningar och fynd, Stockholm 1952, s. 220.

¹⁸ Weibull, Kartor . . . , karta V och VI.

¹⁹ Blomqvist, Lunds historia . . . , s. 150. — I protokollet står »stienhus», ett ord som användes om tegelmurade hus.

²⁰ Kancelliets brevbøger, 8. Maj 1636: ». . . Da der er en Plads Nord for Kirken paa Kirkegaarden, hvor de, som dør i Bispegaarden, bliver begravet, bevilger Kongen, at andre Lig dér fra Byen ligeledes maa be graves dér.»

²¹ Johannes Mejers karta från 1650-talet, Weibull, Kartor . . . , karta III.

²² Kulturens undersökningar 1955.

²³ Blomqvist, Lunds historia . . . , s. 148. — Holmberg, a.a., s. 88 ff., s. 171 ff.

²⁴ Cinthio, E., Lunds domkyrka under romansk tid, Acta archaeologica lundensia, 8°:1, Lund 1957, s. 82 ff.

²⁵ En lektoriemur avdelar den liturgiska kordelen av kyrkan från det för lekmän upplåtta skeppet.

²⁶ Rydbeck, O., Bidrag till Lunds domkyrkas byggnadshistoria, Lund 1915, s. 20.

²⁷ Cinthio, Lunds domkyrka . . . , s. 85 f.

²⁸ Rydbeck, Bidrag . . . , s. 23.

²⁹ Johannsen, H., Möller, E., Tegl, Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid, band XVIII, Malmö 1974.

³⁰ Cinthio, Lunds domkyrka . . . , s. 202.

Stadsarkeologi i Trelleborg

Under augusti månad 1980 undersökte Riksantikvarieämbetets Lunda-kontor, UV-syd, en del av kvarteret Kloster i Trelleborgs stadskärna. Tomten där det tidigare låg en bensinstation och dessförinnan det så kallade Karl XII-huset var beläget, ligger i hörnet Algatan-Klostergränden invid Gamla Torg. Omedelbart söder om den nu aktuella tomten, ligger resterna av franciskanerklostrets kyrka som undersöktes 1931.

Trelleborg omnämns i historiska källor första gången på 1250-talet och klostret grundades 1267. Efter reformationen blev klostret hospital under en hundraårsperiod, varefter det revs år 1616.

Vid undersökningen, som omfattade ca 300 m², påträffades som väntat ett antal gravar, närmare tolv stycken, samtliga härrör sig troligen från hospitalsperioden efter reformationen.

Över större delen av undersökningsytan utbreddes sig ett knadderlager, som av keramiksammanställningen att döma härrör från 1400-talets senare del. Vid anläggandet av knadderytan har man uppenbarligen strävat efter att uppnå en någotsånär jämn och horisontell yta. Ytans funktion kunde inte entydigt fastställas, eftersom inga konstruktioner på eller invid densamma hittades. En trolig förklaring är att knadderytan utgjorde en utvidgning av stadens huvudgata, det vill säga en föregångare till dagens Gamla Torg.

I tomtens sydöstra del, någon meter söder om knadderytan, framkom ett cirka 1 meter brett dike grävt ner i bottensanden. Diket löpte i ungefärlig öst-västlig riktning och hade på ett ställe skurit igenom en äldre grop. Några skärvor äldre rödgods på dikets botten möjliggör en datering till 12-kanske 1300-tal. Rännan, som endast var bevarad på en några meter lång sträcka, kan ha utgjort en tidig gränsmarkering för klostrets område.

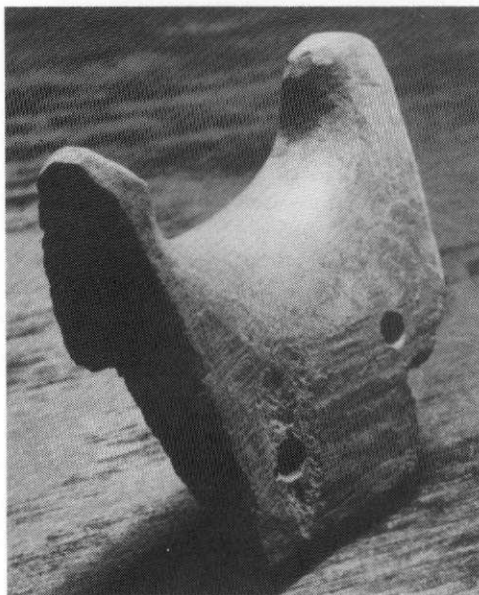

Fig. 1. Benföremål från grophuset, höjd ca 8 cm. Har troligen suttit fäst på en båt, för att skydda relingen mot förlitning från förtöjningslinor och dylikt.

Under knadderytan, i undersökningsområdet mellersta del, låg ett tidigmedeltida grophus och strax söder om detta ett antal smärre gropar och stolphål.

Grophuset var orienterat i öst-västlig riktning och 2,3×2,7 m stort. Det hade stolphål mitt på kortsidorna och vid hörnen. Två golvnivåer, med flygsand emellan, kunde urskiljas. I den undre, som utgjordes av en tunn mörk sandlins låg ett litet stycke bärnsten, och i den övre fanns en sländtrissa av keramik. När huset rivits, fyllde man gropen med avfall och i den fyllningen låg äldre svartgodsskärvor, en vävtyngd, rikligt med djurben, en bennål samt ytterligare ett föremål av ben, troligen en halkip.

Grophus anses vanligen ha använts som verkstäder, framförallt vävstugor, eftersom vävtyngder och sländtrissor är vanliga fynd i dem, och Trelleborgshuset verkar följa det mönstret.

Områdets utveckling kan alltså följas från bebyggelse med bl.a. grophus under 1100-tal, klostrets etablering och gräns mot norr under 12-1300-tal, en torgbildning som får stenläggning under 1400-tal, samt en stadsplanejustering under 1500-tal som medför att f.d. klostrets, dåvarande hospitalets område växer åt norr och man börjar anlägga gravar på det förutvarande torget. Av stadskartans nuvarande utseende framgår att stadsplanejusteringen endast behöver ha varit en ändring av ett ovalt tidigmedeltida torg till ett mera rätlinjigt och rätvinkligt torg.

Lasse Wallin

Stenåldersboplatser på Öresunds botten

I ett tidigare sammanhang, ALE 1977:2, gavs en redovisning över fynden efter bosättning i form av bearbetade flintor som kommit fram vid en skrapning av havsbotten vid grundet Pilhaken utanför Landskrona. Pilhaken är ett långsträckt grund,

som löper i nordsydlig riktning med en längd av ett par km och med en plan överyta på ungefär 4 meters djup. Mellan detta grund och kusten finns en upp till 10-talet meter djup och ett par hundra meter bred fåra som skurits ned av Saxån vid den tid då havsytan låg ett 10-tal meter lägre än idag. Fram till för ungefär 8000 år sedan löpte Saxån i ett s-format lopp från dagens utlopp genom nuvarande hamnområdet och ut i havet ungefär halvvägs mellan Landskrona och Ven.

Fynden från Pilhaken verkade så lovande att planer framfördes på att utvidga bottenundersökningarna inom området. Dessa kunde realiseras under augusti 1979 med en mindre fortsättning under juni 1980. För ändamålet förhyrdes Lunds universitets forskningsfartyg m/s Carolina som visade sig vara mycket lämpligt för uppdraget. Undersökningen inleddes med att ett 20-tal bottenkrapningar runt Pilhaken utfördes. Avsikten med dessa var att få en generell uppfattning om bottenförhållandena, dels för att kunna begränsa de tänkbara ytorna där bosättning kunde ha ägt rum dels för att få kännedom om på vilket sätt olika utsläpp från Landskrona kunde ha orsakat förändringar av botten.

Skrapningarna visade att botten utmed Pilhakens västra sida ut mot Öresund var mycket stenig liksom att åfårans djupaste partier var belagda med decimetertjocka lager av kolväteföreningar. Med anledning därav begränsades de fortsatta bottenkrapningarna till Pilhakens östra sida invid det forna åloppet samt till ett område invid den östra kanten av åloppet. Sammanlagt upptogs cirka 150 bottenprover på regelbundna avstånd enligt utbojade linjer. I samband med denna provtagning företogs flera dykningspass med lättdykare. I flertal bottenprover framkom rikligt med flinta som dock inte uppvisade några spår efter bearbetning. Inom två begränsade ytor påträffades däremot flintor som uppvisade tydliga spår

Botten inom fyndplats 2.

efter ha blivit formade av människa. Den först påträffade fyndplatsen, fyndplats 1, var belägen på den östra sidan av den submarina åfåran på ett djup av mellan 8 och 6 meter. Här framkom vid ett upprepat antal bottenkrapningar, av vilka flera vägledades med hjälp av dykare på botten, sammanlagt 12 stycken bearbetade flintor. Dessa låg i direkt anslutning till den submarina åfårans branta kant. Genom kontakter med hamnmyndigheten framkom att denna branta kant delvis var ett resultat av muddring för segelrännan in till Landskrona. Troligen markerar de bearbetade flintorna den yttersta delen av en boplats som varit belägen i direkt anslutning till åfåran och som därmed förstörts vid muddringsarbetet. Bland de bearbetade flintorna finns endast ett redskap nämligen en skivstickel men någon säker datering av denna eller av de andra flintorna kan inte göras.

Den andra fyndplatsen, fyndplats 2, visade sig däremot mera lovande. Den är belägen ett hundratal meter från åfårans västra kant och cirka 500 meter från Saxåns ursprungliga utlopp. Vid skrapning i detta område påträffades ett flertal bearbetade flintor. Som så många gånger förr vid arkeologiska rekognosceringar påträffades denna fyndplats då det endast var en dag kvar av hyrtiden för m/s Carolina varför någon mera omfattande undersökning inte kunde företagas. Genom de provtagningar som likväl kunde komma till stånd samt genom en

mindre efterundersökning år 1980 har vi likväl en, om mycket bristfällig, uppfattning om denna fyndplats. Det rör sig om en förhållandevis stor boplats med en yta om cirka 40×35 m. Den är belägen på ett djup av mellan 5 och 6 meter och området utgör den övre delen av en svag sluttning ned mot åfåran. Botten består här av sand i ett par decimeter tjockt lager och som vilar på en moränlera. De sammanlagt 202 bearbetade flintor som tillvaratogs synes uppvisa en jämn fördelning inom fyndområdet. En intressant iakttagelse är dock att spridningsområdet för flintorna överensstämmer med den yta där rikligt med snäckskal från blåmusslor, hjärtmusslor och litorinasnäckor påträffades. Möjligen är dessa måltidslämningsarna från bosättningen. Bland flintorna förekommer några få redskap såsom en spånkrapa, två skivskrapor och en skivstickel. Fynd som får anses vara av betydelse för dateringen av boplatsen är ett fragment av ett mikrospånblock och tre mikrospån. Den senare flintformen började tillverkas omkring 6400 f.Kr.

Genom analyser av submarina torvmossar i och kring Öresund vet vi att området för de båda fyndplatserna översvämmades omkring 6000 f.Kr. Genom fynden av mikrospån har därmed användningstiden för en av fyndplatserna, fyndplats 2, kunna begränsas. Läget för den första fyndplatsen, fyndplats 1, tyder på att den är något äldre än fyndplats 2. Att dessa båda fyndplatser inte är de enda inom framgår av att de är belägna inom en annan del av den submarina åns övre lopp än den som bottenkrapades år 1976 och som initierade den fortsatta undersökningen. Liksom man kan konstatera från en yngre del av äldre stenålder så har bosättningen i kustzonen från den äldre delen av samma period varit koncentrerad till åmynningar. Därför kan man räkna med ett betydande antal boplatser i Skåne och Danmark som i dag är belägna på större eller mindre djup utanför dagens åmynningar.

DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING bildades 1866. Föreningen är en samlingspunkt för en historiskt och arkeologiskt intresserad allmänhet.

Föreningen är utgivare av ALE, historisk tidskrift för Skåneland, som utkommer med fyra häften årligen. Tidskriften utges med bidrag från statens humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsråd. Brev och manus till redaktionen adresseras till landsantikvarie Dag Widholm, Winstrups-gatan 10, 222 22 LUND.

Medlem i föreningen erhåller tidskriften kostnadsfritt.

Årsavgiften, 35:– kr, kan insättas på postgirokonto nr 24 68 31-2, De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Adress till föreningens skattnästare, Allan Persson: Karhögstorg 4 A, 223 55 LUND.

Äldre häften av tidigare utgivna tidskrifter kan beställas hos föreningens sekreterare, fil. kand. Sten Skansjö, Skolrådsvägen 3, 223 67 Lund eller hos skattnästaren.

EFTERTRYCK, helt eller delvis medges endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

Föreningens styrelse

Fil. dr Bengt Bengtsson, Lund, ordf., byråchef Evald Gustafsson, Sthlm, v.ordf., fil. kand. Sten Skansjö, Lund, sekr., fil. kand. Allan Persson, Lund, skattnästare samt professor Nils-Arvid Bringéus, Lund, länsantikvarie Carin Bunte, Malmö, professor Erik Cinthio, Lund, professor Bertil Ejder, Lund, museichef Torkel Eriksson, Lund, fil. lic. Lars-Göran Kindström, Helsingborg, antikvarie Nils Nilsson, Lund, professor Birgitta Odén, Lund, läns museichef Bengt-Arne Persson, Varberg, professor Göran Rystad, Lund, greve Hans Wachtmeister, Johannishus, läroverksadjunkt Curt Widenborg, Ronneby, landsantikvarie Dag Widholm, Lund, intendent Gustaf Åberg, Simrishamn. Hedersledamöter: disponent Birger Persson, Ystad samt professor Jörgen Weibull, Göteborg.

